

Bachelorprojekt

”Når børn bliver voksne”

Den voksne med senfølger af incest i mødet med socialrådgiveren

December 2010

Elsebeth Johansen

Louise Særmark Munk

Årgang: KS07 Gruppe: 73

F1 vejleder: Helle Kjems

F2 vejleder: Pernille Brandt

Indholdsfortegnelse

Indledning–Fælles.....3

Problembeskrivelse - Fælles	5
Problemformulering - Fælles	6
Målgruppebeskrivelse –Fælles	6
Metode - Fælles	7
Videnskabsteoretisk udgangspunkt.....	7
Valg af informanter.....	8
Målgruppen.....	8
Teamleder i jobcenter.....	9
Socialrådgiver og psykoterapeut Jette Lyager.....	9
Sekundær informant.....	10
Etiske overvejelser.....	10
Udformning af interviewguides.....	11
Datas gyldighed.....	12
Teoretisk forståelsesramme.....	14
Begrebsafklaring – Fælles	16
Incest.....	16
Senfølger.....	16
Seksuelle overgreb.....	16
Analyse	17
Dysfunktionelle familier.....	17
Relationer.....	19
Senfølger af incest.....	23
Dissociering.....	27
Retraumatisering.....	28
Retraumatisering i mødet med socialrådgiveren.....	30
Kommunikation.....	33
Socialrådgiverens viden om senfølger af incest.....	39
Socialrådgiverens perspektiv.....	42

Konklusion – Fælles	44
Social indsats – Fælles	45
Indsats på mikroniveau.....	46
Begrundelse for kortsigtede og langsigtede mål.....	47
Indsats på meso- / makroniveau.....	47
Begrundelse for kortsigtede og langsigtede mål.....	49
Etiske dilemmaer ved indsatsen.....	49
Evaluering.....	50
Forandringsteori.....	52
Litteraturliste	53

Indledning

Der blev i 1988 foretaget en undersøgelse af hvor mange børn i Danmark, der blev udsat for incest. Undersøgelsen viste dengang, at ca. 10 % af alle danske børn blev udsat for incest. Der er efterfølgende gjort flere erfaringer som viser, at det reelle tal formentlig er 30 %, dette bygges dog på et skøn.¹ Årsagen til, at det reelle tal i dag er højere kan begrundes med, at mange børn undlader at fortælle om overgrebene til andre. Trusler, skyld og skam kan være medvirkende til, at barnet hemmeliggøre overgrebene, og tilpasser sig de ubærlige omstændigheder. En nyere undersøgelse foretaget af Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte fra 2002 viser, at 11 % ud af 5.829 9. klasses skoleelever har været udsat for seksuelle overgreb af et familiemedlem.² Vi mener, at resultaterne af undersøgelserne taler for sig selv, og at antallet af børn der udsættes for incest er langt større, end den danske befolkning formentlig er bevidst om. Der ydes på mange områder en stor indsats for børns velbefindende i Danmark. Det er en markant del af politikernes dagsorden, og ansvaret bliver uddelegeret til de enkelte kommuner. De har pligt til at føre tilsyn med børn og unge under 18 år, som har behov for særlig støtte. Vi anerkender indsatsen og behovet for børns velbefindende, men undres over, hvad der sker med de børn som skjuler, at de bliver udsat for incest, når de bliver voksne. Vi antager, at overgreb på børn må sætte markante spor, og medføre psykiske følger hos den voksne. Vi tænker, at hvis 11 % af alle danske børn har været udsat for incest, så vil det ligeledes være 11 % af alle voksne, som lider af følgerne. Men hvem er opmærksomme på, at disse børn bliver voksne, og har brug for hjælp?

Børn som udsættes for incest bliver samtidig udsat for omsorgssvigt af deres omsorgspersoner. Det er i relationen med omsorgspersonen, at barnet skal søge trøst og føle sig tryk. Hvis barnet vokser op i en ustabil og utryk tilknytning, hvordan påvirker det så den voksnes relationelle evner. Det må være vanskeligt for en socialrådgiver at danne en relation til et menneske, som har oplevet så voldsomt et svigt, og vi formoder, at følgerne af incest i barndommen ligeledes kan påvirke samarbejdet under et sagsforløb. Vi tænker, at dette stiller store krav til socialrådgiverens kommunikative og relationelle kompetencer. Men hvor kvalificeret er socialrådgiverens viden, om den voksne med psykiske følger af incest, og skal der tages særlige hensyn?

¹ Jørgensen, Lars Sander. "Incest". Alinea. 2002. Side 12.

² http://www.si-folkesundhed.dk/upload/unges_trivsel-2002_pdf.pdf

Problembeskrivelse

Vi har forinden vi påbegyndte projektet og gennem studiet haft interesse for det psykologiske fagområde, og vi har derfor valgt et emne, som ligger indenfor dette. Vi finder det interessant og tankevækkende, hvordan den menneskelige psyke fungerer, og hvorledes den kan modstå og bearbejde psykiske belastninger. Helt konkret hvordan et menneske, som har været udsat for incest, håndtere et voksenliv med senfølger.

Grundet vores interesse for emnet deltog vi i Synlighedsdagen, som afholdes en gang om året flere steder i landet. Synlighedsdagen er en temadag om senfølger af incest og seksuelt misbrug i barndommen. Vi hørte, som en del af programmet, et oplæg fra en kvinde ved navn Anne, som selv har været udsat for incest. Hun beskrev, hvorledes hun har klaret et langt og retraumatiserende sagsforløb med kommunen, og hvordan det har påvirket hende. Vi fandt det bemærkelsesværdigt hvordan, at vi som kommende socialrådgivere kan have den indvirkning, at voksne med senfølger af incest kan opleve mødet som krænkende og retraumatiserende.

Vi har efterfølgende reflekteret over problematikken, og dannet os nogle hypoteser om, at socialrådgiverne på kommunerne formentlig ikke besidder en kvalificeret viden om, hvordan de skal håndtere voksne med senfølger både kommunikativt og relationelt. Vores hypoteser bygger endvidere på, at vi som studerende ikke selv er blevet gjort bekendt med senfølger af incest, og vi betvivler derfor, om vi selv har den fornødne viden til at kunne handle formålstjenstligt. Vi har yderligere en forforståelse om, at incestofre kan have relations vanskeligheder, idet at vi antager, at der sker et brud på tilliden til nærtstående omsorgspersoner, når barnet i en tidlig alder bliver krænket. Vi antager, at hvis barnet ikke lærer hvordan man indgår i samspil med andre, så kan det senere give vedkommende vanskeligheder i forhold til relationsdannelse. På baggrund af det tænker vi, at disse børn må være en del af en dysfunktionel familie, idet de bliver udsat for incest.

Vi undres over, hvorfor vi ikke har hørt til denne problematik gennem studiet eller via medierne, og vi nysgerrige på, om der politisk i kommunerne tages hånd om dette. Vi har derfor valgt at undersøge dette område nærmere, og vores indsamlede empiri viser, at der er et klart behov for, at fagpersoner inden for området får viden herom.

Ud fra ovenstående viden og egne hypoteser er vi kommet frem til følgende problemformulering. Vi vil forsøge at besvare problemformuleringen ud fra de nedenstående underspørgsmål, og lægge vægt på det første underspørgsmål, da det er med til at besvare de efterfølgende.

Problemformulering

Hvordan kan man forstå mødet med en socialrådgiver som krænkende og retraumatiserende for en voksen, som lider af senfølger af incest?

- Hvordan kan senfølger af incest være medvirkende til at mødet med en socialrådgiver kan virke krænkende og retraumatiserende?
- Hvordan kan en voksen med senfølger have vanskeligheder ved at indgå i en relation med en socialrådgiver?
- Hvilken betydning har måden socialrådgiveren kommunikerer på for en voksen, der lider af senfølger?

Målgruppebeskrivelse

Vores målgruppe er voksne over 18 år, som i deres barndom har været udsat for incest af et nært beslægtet familiemedlem, og som i deres voksenliv har senfølger heraf. Målgruppen er voksne, som har eller er i kontakt med kommunen, herunder jobcentret i forhold til sygdom, arbejde og uddannelse. Her har de oplevet sagsforløbet og mødet med socialrådgiveren, som krænkende og retraumatiserende i forhold til deres senfølger. Målgruppen kommer i kontakt med jobcentret, da dette er indgangen til det kommunale system. Hermed mener vi, at hvis en borger har behov for støtte fra kommunen, og vedkommende er over 18 år, så er det jobcentret, der skal rettes henvendelse til. Vi har valgt vores målgruppe skal være voksne over 18 år, da senfølger af incest ofte først forekommer i voksenlivet. Vi har desuden erfaret gennem vores indsamlede empiri, at målgruppen ofte først bliver bevidst om overgrebene i barndommen, når de bliver voksne. Da vi påbegyndte projektet valgte vi, at målgruppen ikke skulle være kønsspecifik, men efterhånden som projektet udformede sig blev det klart, at vi kun

havde mulighed for at interviewe kvinder fra målgruppen. Vi har derfor valgt, at målgruppen er voksne kvinder, som lider af senfølger af incest.

Metode

Videnskabsteoretisk udgangspunkt

Vi forsøger at indsamle viden om problemstillingen gennem den hermeneutiske cirkels principper. Vi vil altså forstå vores interviews, hvilke vi vil beskrive senere i projektet, ud fra den sammenhæng de indgår i, herunder organisatoriske og politiske. Ligeledes ønsker vi at forstå vores informanternes oplevelse og deres egen forståelse af deres barndom, senfølger og mødet med kommunen. Vi vil forsøge at nærme os deres forståelse, ved at spørge ind til de enkelte dele af informantens liv, og herigennem få en større forståelse af den helhed personens problematik indgår i. En anden måde hvorpå vi bruger den hermeneutiske videnskabsteori er ved at inddrage teorien om forståelseshorisonten. Vi er velvidende om, at vi inden et interview har en teoretisk og personlig forforståelse omkring problematikken, og derved vores egen forståelse. Denne forståelse stemmer muligvis ikke overens med informantens, men inden interviewet forsøger vi at tilsidesætte vores egen forforståelse ved at være åben, og derved udfordre den. Efterhånden som vi møder informantens forståelseshorisont, forsøger vi at integrere disse to forskellige forståelseshorisonter. Herved sker der en horisontsammensmeltning, hvilket er med til at skabe en større erkendelse af virkeligheden, og vores forståelse bliver hermed mere kvalificeret.³

Da vi påbegynder bachelorprojektet, har vi en forforståelse af nogle generelle problematikker indenfor emnet omkring incest og incestofre. Derfor tager vi afsæt i en deduktiv metode, men vi har i løbet af projektets udformning bevæget os mod den induktive metode, idet vi undersøger særtilfælde, og efterfølgende forsøger at analysere og konkludere. Vi har valgt, at undersøge vores problemstilling ved at indsamle data ud fra den kvalitative metode. Vi vil forsøge, at få vores problemstilling besvaret ud fra konkrete udsagn og oplevelser, hvilket vi vil gøre gennem interviews af enkelte personer fra målgruppen og fagpersoner. Dette har vi gjort,

³ Jacobsen, Bo m. fl.: "Videnskabsteori" 2. Udg. Gyldendal, 2006. s. 165-172.

for at belyse problemstillingen ud fra fortællinger fra hverdagslivet, og ikke blot fokusere på statistiske data. Hertil også for at give et virkelighedsbillede af, hvordan problemstillingen udmønter sig i praksis, samt at få et bredere perspektiv på problemstillingen. Som bekendt kan den kvalitative metode kritiseres for, at være for kontekstafhængig og ikke målbar, hvilket også gør sig gældende i vores bachelorprojekt⁴. Vi har dog, ikke valgt at benytte den kvantitative metode i form af et spørgeskema, da vi finder det uetisk at uddele spørgeskemaer til personer, der har været udsat for incest. Hermed mener vi, at incest er et personligt og følsomt emne, så det at rette henvendelse til et incestoffer, og bede dem fortælle deres livshistorie til os gennem spørgeskema kan virke stødende og krævende. Vi mener desuden ikke, at vi ville kunne besvare vores problemformulering fyldestgørende gennem et spørgeskema, da det ikke ville give detaljerede og nuancerede besvarelser. Yderligere benytter vi den hermeneutiske videnskabsteoretiske retning i projektet, hvor vores fokus er at spørge ind til informantens livsverden. Det vil vi ikke på samme måde kunne få mulighed for gennem spørgeskema. Desuden vil det være vanskeligt for os at udlevere spørgeskemaer til et større antal af målgruppen, idet de ofte ikke fremtræder offentligt.

Valg af informanter

Målgruppen

For at indsamle relevant viden om problematikken, har vi valgt at interviewe to voksne kvinder med senfølger af incest fra Københavnsområdet. Vi har valgt, at interviewe to personer fra målgruppen for at have et sammenligningsgrundlag. Vi er kommet i kontakt med disse personer fra målgruppen efter, at vi deltog på Synlighedsdagen. Personalet på Støttecenter mod incest i Danmark, som afholder Synlighedsdagen hvert år, har været os behjælpelige med at skabe kontakten til informanterne. Vi har yderligere forsøgt at kontakte flere institutioner, som beskæftiger sig med voksne med senfølger og incest. Det har ikke været muligt for os at få kontakt til målgruppen herigennem, da vi bl.a. antager at personalet har en naturlig beskyttelse af deres brugere, og da behandlingen som hovedregel inkluderer anonymitet af brugerne.

⁴ Ibid. s. 116-117

Teamleder i jobcenter

Vi har yderligere interviewet en teamleder fra Frederiksberg jobcenter. Begrundelsen herfor er, at vi mener, at jobcentrets og hermed socialrådgiverens perspektiv på problemstillingen skal inddrages i projektet. Det giver os mulighed for at få indblik i, hvordan socialrådgiverne håndterer målgruppen. Årsagen til at vi har valgt, at interviewe en fagperson fra et jobcenter skyldes, at de har kontakt til målgruppen i forhold til afklaring af deres arbejdsevner. Målgruppen henvender sig til jobcentret, da de grundet senfølgerne ikke kan fastholdes i ordinært arbejde, og derfor har behov for økonomiske, behandlings-, og arbejdsmæssige foranstaltninger⁵. Vi ønskede fra begyndelse at interviewe en socialrådgiver i et jobcenter, som til daglig arbejder med sagsbehandling, og derfor vil have samtaler med målgruppen. Det var vores intention at interviewe en socialrådgiver, som ikke besidder en ledelsesrolle, da vi formoder, at en leder kan have øget interesse i, at værne om arbejdspladsens omdømme. Det har vist sig ikke at være muligt for os, da samtlige adspurgte sagsbehandlere i Københavnsområdets jobcentre, ikke var interesseret i at udtale sig om problemstillingen. Vi blev derfor til sidst henvist til overstående teamleder. Vi finder det til trods relevant at interviewe teamlederen, da vi formoder, at hun kan give et indtryk af, hvilke udfordringer socialrådgiveren kan have i forhold til sagsbehandlingen med målgruppen. Vi antager herudover, at teamlederen muligvis, qua hendes stilling og erfaring, har en større indsigt i praksisfeltets samtidsudfordringer.

Socialrådgiver og psykoterapeut Jette Lyager

Vi har endvidere valgt, at interviewe socialrådgiver og psykoterapeut Jette Lyager, som til daglig arbejder med voksne, der lider af senfølger af incest, for at understøtte vores problemstilling. Vi kom i kontakt med hende i forbindelse med Synlighedsdagen. Vi har valgt at interviewe hende, da hun grundet hendes erhverv, kan være med til at belyse problemstillingen ud fra tre perspektiver. Først og fremmest har hun en markant viden om målgruppens problemer i forhold til det, at have været udsat for incest, samt hvilke følger de herefter må leve med. Det skyldes, at hun til daglig arbejder med målgruppen i form af individuel-, og gruppe-terapi. Hermed vil vi mene, at hun som fagperson er i stand til at tale ud fra målgruppens perspektiv. I sammenhæng med det har hun, qua hendes uddannelse som psykoterapeut, en psykologisk indsigt i, hvordan den menneskelige psyke kan påvirkes og reagere på incest. Ende-

⁵ Denne antagelse har vi ud fra interviews med målgruppen, samt med socialrådgiveren/psykoterapeuten.

ligt er hun uddannet socialrådgiver, og har tidligere arbejdet som dette. Hun har derved en forståelse for socialrådgiverens situation, og de udfordringer der kan opstå i sagsbehandlingen med målgruppen, samt de muligheder som socialrådgivere har for at kunne iværksætte de rette foranstaltninger. Yderligere kan hun bidrage til, hvordan socialrådgivere skal kommunikere med borgere, som lider af senfølger af incest. Hendes erfaring med disse borgere har vist, at der er nogle særlige kommunikative metoder, som skal anvendes i samtalen, og som kan være med til at mindske risikoen for, at de bliver krænket og retraumatiseret.

Sekundær informant

Vi har til sidst valgt at inddrage dele af oplæget med Anne fra Synlighedsdagen, som en del af vores primære empiri, da vi som tidligere nævnt fandt dette som en stor inspirationskilde til vores bachelorprojekt. Vi finder det relevant at benytte hendes udtalelser omkring hendes sagsforløb med kommunen, da hun har nogle klare beskrivelser af, hvordan mødet kan være retraumatiserende for en voksen med senfølger. Yderligere er hun med til at underbygge vores informanter fra målgruppens udtalelser, og vi anvender hende som en informant fra målgruppen.

Etiske overvejelser

Vi har gjort os nogle etiske overvejelser forinden indsamling af vores primære empiri, dels fordi projektet omhandler en målgruppe, som vi forstår, er i en sårbar situation både personligt og socialt. Personligt idet, at de har været udsat for krænkende adfærd fra en nærtstående omsorgsperson i en tidlig alder, og vi antager, at det derved må have påvirket deres psykiske udvikling. Socialt idet, at incesten kan have den indvirkning at begrænse deres socialisering, og derved danne barrierer i forhold til at indgå i relationer med andre⁶. Grundet ovennævnte forforståelse har vi været særligt opmærksomme på, hvordan vi skulle rette henvendelse til målgruppen. Helt konkret har dette afspejlet sig i, om vi i telefonsamtalen kunne tillade os at spørge ind til, om de var en del af vores målgruppe; altså spørge om, de havde været udsat for incest, da vi ser det som et følsomt og tabuiseret emne.

Ydermere har vi reflekteret over selve interviewene, og om hvordan vi skulle agere i samtalen. Det var vores ønske, at samtalen skulle foretages i trygge rammer, derfor foregik inter-

⁶ Larsen, Kristian. "Senfølger af overgreb". VFC Socialt Udsatte. 2006. Side 13.

viewene i deres kendte omgivelser. Vi var opmærksomme på, at vores fremtoning skulle være rolig og imødekommende, samt at vores sprog skulle være tydeligt og forståeligt. Vi forsøgte at sætte nogle rammer for interviewets udfoldelse, idet at vi bl.a. inden interviewet sagde til dem, at hvis der var et spørgsmål, de ikke ville svare på, så skulle de selvfølgelig sige fra, og det ville vi være forstående overfor.

Vi har gjort os nogle overvejelser omkring, hvordan vi som interviewere skulle kommunikere, for at undgå at krænke og retraumatisere informanterne. Vi ville gennem interviewene spørge ind til deres oplevelser af overgrebene, og der ville derved være en risiko for, at de ville opleve det således. Men i og med, at de havde sagt ja til at deltage i interviewet, og var blevet informeret om problemformuleringen har vi en formodning om, at de var indstillet på at skulle svare på nogle følsomme spørgsmål. Informanterne har desuden ved første henvendelse givet udtryk for, at de er meget interesseret i at indgå i projektet, da de føler at selve problematikken skal synliggøres. Vi mener dermed, at vi ikke ville kunne krænke deres følelser, idet de var forberedt på situationen.

Interviewene blev optaget på diktafon, og vi tænker, at den kan have haft en begrænsende effekt på deres lyst til frit at udtale sig. Dette kan gøre sig gældende ved alle de interviews vi har foretaget. Vi har en antagelse om, at det for målgruppen kan skabe utryghed, eftersom de fortæller om private hændelser i deres liv, der bliver optaget. For teamlederen kan diktafonen have haft den indvirkning, at hun fokuserer på, at hendes udtalelser ikke skal kunne opfattes negativt i forhold til jobcentrets omdømme, idet hun besidder en lederstilling.

Udformning af interviewguides

Helt konkret afspejler den hermeneutiske tilgang sig i vores interviewguides, hvor vi som udgangspunkt stiller åbne spørgsmål, og spørger ind til sammenhænge, da vi ønsker, at tage udgangspunkt i informantens individuelle oplevelse af sin livssituation. Hertil har vi været nødsaget til at benytte objektive spørgsmål, for at indsamle faktiske informationer om emnet. Vi har brugt identiske interviewguides til de to informanter fra målgruppen, for at kunne sammenligne, og måle informationerne med hinanden.

Ved udformningen af interviewguiden til målgruppen har vi ligeledes reflekteret grundigt over, hvilke spørgsmål vi kunne stille dem. Vi havde et ønske om, at spørge ind til deres barndom, og deres oplevelser i forhold til incesten, samt om hvordan det havde påvirket dem.

Vi finder det nødvendigt, at spørge ind til barndommen, for at kunne forstå, hvad det er, de har oplevet, og hvordan de samme følelser kan blive reaktiveret i sagsbehandlingen. Men vi overvejede, om vi kunne tillade os at stille dem, og hvordan de ville reagere. Derfor tænkte vi, hvordan spørgsmålene skulle formuleres, således at de ikke følte sig stødt i forhold til deres egne grænser.

Interviewguiden til målgruppen har vi valgt at dele op i kronologiske temaer. Vi spørger først ind til deres oplevelser i barndommen med henblik på incesten. Herefter spørger vi ind til senfølgerne, og dermed hvordan incesten har påvirket dem i deres voksenliv. Dernæst stiller vi spørgsmål om, hvordan de har oplevet sagsforløbet med kommunen. Til sidst spørger vi ind til, hvordan de tænker sagsforløbet med socialrådgiveren skulle have forløbet efter deres mening. Ved at dele interviewguiden op således, mener vi, at det er med til, at danne et helhedsbillede af informantens livsverden, og dermed giver det os en større forståelse.

Interviewguiden til socialrådgiver og psykoterapeut Jette Lyager uformede vi ligeledes i temaer, da vi ønskede at få et fagligt syn på temaerne nævnt ovenstående. Interviewguiden til teamlederen i jobcentret indeholdte kun spørgsmål i forhold til socialrådgiverens arbejde med målgruppen, for at se problemformuleringen ud fra socialrådgiverens synspunkt.

Datas gyldighed

Vores primære empiri bygger på den kvalitative metode i form af interviews. Den kan som bekendt kritiseres, for at være for kontekstafhængig og statistisk urepræsentativ⁷, hvilket vi er opmærksomme på, også gør sig gældende i vores projekt.

Vi har i vores projekt valgt at undersøge vores problemformulering, ved at foretage direkte dataindsamling⁸ i form af interviews med 2 personer fra målgruppen, og 2 fagpersoner. Vi har som tidligere nævnt, interviewet en teamleder fra Frederiksberg jobcenter, som repræsenterer en kommune. Dermed har vi fået én udtalelse omkring problematikken vedrørende, hvordan de håndterer målgruppen i den enkelte kommune. Vi kan derfor hverken udelukke eller bekræfte, at problematikken gør sig gældende i alle landets kommuner. Vi er ikke bekendte med, at der er andre kommuner, som har en politik på området, og foretager en særlig indsats

⁷ Jacobsen, Bo m.fl.: "Videnskabsteori" 2. udg. Gyldendal. 2006. Side 115.

⁸ Ibid. Side 130.

for målgruppen. Vi har derfor en formodning om, at dette ikke gør sig gældende, idet vi gennem vores undersøgelse ikke har, kunne finde oplysninger herom.

For at få målgruppens perspektiv på problematikken, har som beskrevet interviewet to voksne kvinder, som lider af senfølger af incest. Begge interviews understøtter vores problemformulering, idet de begge har oplevet mødet med deres socialrådgiver som krænkende og retraumatiserende. Da vi kun har to udtalelser omkring problemformuleringen, mener vi derfor ikke, at vores data er fuldt gyldige i forhold til alle voksne, som lider af senfølger af incest, og har været i kontakt med kommunen. De to interviews er derfor formentlig ikke repræsentativt gældende for alle, og vi mener derfor ikke, at vi med vores indsamlede data kan generalisere. Dog har vi en antagelse om, at mange voksne der lider af senfølger af incest, kan have oplevet mødet med socialrådgiveren på kommunen som vores informanter, eller kan være i risiko for det. Begrundelsen herfor er den viden, vi har erfaret, om målgruppen fra interviewet med socialrådgiver og psykoterapeut Jette Lyager. Hvor det fremgår af hendes mangeårige arbejdsmæssige erfaring med målgruppen, at socialrådgiverne ikke tager hensyn til deres senfølger, og ikke er opmærksomme herpå. Konsekvenserne heraf har vist sig for mange af hendes klienter. Vi mener, at hun kan udtale sig på vegne af en større del af målgruppen, grundet hendes daglige kontakt med dem.

Vi har som tidligere nævnt valgt, at benytte den hermeneutiske retning, som ligger vægt på subjektets forståelse af sin egen livsverden⁹. Man kan dermed kritisere hermeneutikken for, at den kun forstår subjekter, og at den dermed har den begrænsning, at den ikke fortæller noget om den omkringliggende verden, men kun subjektets livsverden. Hermed mener vi ikke, at hermeneutikken medtænker, hvilken påvirkning omverdenen kan have på individet og omvendt. Vi er opmærksomme på, at vi i vores projekt bevæger os ud over den hermeneutiske retning, idet vi ikke vil kunne undgå at tolke problemformuleringen i sammenhæng med systemverdenen¹⁰. Vores problemformulering omhandler mødet mellem målgruppen og en socialrådgiver. Socialrådgiveren repræsenterer systemverdenen, da hun besidder en myndighedsfunktion agerer på vegne af systemet. Når målgruppen er i kontakt med socialrådgiveren i jobcentret, og får behandlet sin sag finder dette sted i systemverdenen.

¹⁰ Ibid. Side 161.

Ifølge den tyske filosof Martin Heidegger kan verden ikke eksistere uden, at den fortolkes af subjektet. Samtidig mener han heller ikke, at subjektet kan eksistere uden at det fortolkes af omverdenen¹¹. I sammenhæng med dette mener vi ikke, at vi helt kan undlade at se på interaktionen mellem livsverdenen og systemverdenen.

Teoretisk forståelsesramme

Vi har valgt at inddrage socialrådgiver og psykoterapeut Jette Lyager, som erfaringsbaseret viden i vores projekt. Vi mener, at hun med hendes mangeårige arbejde med voksne, som lider af senfølger af incest, har tilegnet sig en kvalificeret teoretisk, erfaringsmæssig og praktisk viden inden for området. Hun har en længerevarende psykoterapeutisk uddannelse med speciale i analyse og behandling af seksuelle overgreb, og har egen klinik for incestterapi, endvidere er hun leder af Støttecenter mod incest i Danmark. Hun har udarbejdet forslag til nogle opmærksomhedspunkter til socialrådgivere til brug i kommunikationen med voksne, der lider af senfølger af incest. Hun mener, at der generelt i forvaltningerne mangler kvalificeret viden om målgruppen, samt kommunikative færdigheder. Vi vil inddrage nogle af opmærksomhedspunkterne i analysen under kommunikationsafsnittet, og de er vedlagt som bilag.

Vi vil tage udgangspunkt i informanternes forståelse af problemstillingen. Vi vil herudfra uddrage nogle temaer, som har størst betydning for informanterne, og som kan være med til at besvare vores problemformulering. Efterfølgende vil vi anvende teorier, som vi finder relevante at bruge til at understøtte problemformuleringen.

Vi vil i vores projekt forsøge, at opdele analysen kronologisk i sammenhæng med målgruppens livshistorie, dermed vil vi først analysere på barndommens indvirkning, herefter senfølgerne og retraumatiseringen. Afslutningsvis vil vi analysere på mødet med socialrådgiveren i form af socialrådgiverens kommunikative kompetencer, viden om målgruppen og perspektiv.

For at kunne forstå hvorfor at voksne, der lider af senfølger af incest, kan opleve mødet med en socialrådgiver som retraumatiserende og krænkende, mener vi, at vi retrospektivt må undersøge, hvordan barndommen har haft indflydelse. Det er med til at give en forståelse for, hvilke konsekvenser incesten medfører i voksenlivet. Et eksempel herpå er, hvordan barnets

¹¹ Kvale, Steinar. Brinkmann, Svend. "Interview, introduktion til et håndværk". Hans Reitzels forlag. 2009. Side 44

tilknytningsmønster til omsorgspersonen i de første leveår spiller ind på den voksnes vanskeligheder ved, at indgå i relationer.

Voksne der har været udsat for incest i barndommen, kan udvikle forskellige psykiske, fysiske, følelsesmæssige og sociale følger heraf. Disse betegnes som senfølger, og kan beskrives som følgende:

- Fundamental mangel på tillid og selvtillid
- Skam og skyldfølelse
- Svag eller manglende identitetsfølelse
- Dyb indre ensomhedsfølelse
- Sociale problemer
- Følelse af fremmedgjorthed i forhold til andre og til verden; følelsen af ikke at passe ind nogen steder; følelsen af at være anderledes
- Frygt for intim kontakt og seksuelle problemer
- Problemer i forbindelse med graviditet, fødsel og forældreskab
- Svært ved at mærke og sætte egne grænser og mærke andres
- Hukommelses- og koncentrationsbesvær
- Selvdestruktiv adfærd bl.a.: Spiseforstyrrelser, selvbeskadigelse, pro-miskuøsitet, prostitution, stof- og alkoholmisbrug, selvmordsforsøg
- Psykiske lidelser f.eks.: Depression, angst, Borderline eller andre personlighedsforstyrrelser
- Post Traumatisk Stress Disorder (PTSD)
- Gentagne voldtægter
- Fysiske mén f.eks. underlivs- og anale sygdomstilstande samt kæbe-problemer
- Fysiske lidelser (typisk meget smertefulde) som følge af den konstante indre stresstilstand
- Voldsom træthed, uoverkommelighedsfølelse og manglende vedholdenhed¹²

Vi vil vælge, at fokusere på enkelte senfølger af incest, som vores informanter føler, som de mest invaliderende på deres hverdag. Yderligere er det disse senfølger nogle af årsagerne til, at målgruppen kan føle mødet med socialrådgiveren som retraumatiserende og krænkende. De senfølger vi vil inddrage er PTSD, relationelle- og tilknytningsmæssige vanskeligheder. Vi finder det endvidere relevant for besvarelsen af problemformuleringen at inddrage dissociering, hvilket er en forsvarsmekanisme, som målgruppen bl.a. har gjort brug af i overgrebssituationerne. Desuden forstår vi, at der er en sammenhæng mellem PTSD og dissociering.

¹² <http://www.synlighedsdagen.dk/senfoelger2.html>

Vi vil til sidst analysere på mødet mellem målgruppen og socialrådgiveren. Vi vil forsøge, at forstå socialrådgiverens kommunikative kompetencer ud fra Bære eller Briste. Herefter Hillgaard og Keisers teori om socialrådgiverens fælleselementer, herunder kommunikation, som er et af de fire fælleselementer. Vi vil desuden anvende Jette Lyagers opmærksomhedspunkter. Til sidst i analysen vil vi forsøge, at analysere os frem til socialrådgiverens viden om målgruppen ud fra interviewet med Jette Lyager, teamlederen i jobcentret og informanterne fra målgruppen. Afslutningsvis vil vi forsøge, at besvare problemformuleringen ud fra socialrådgiverens perspektiv, i forhold til den rolle hun besidder, og hvilke etiske dilemmaer hun kan stå over for i mødet med målgruppen.

Begrebsafklaring

Incest

*Incest er seksuelle overgreb begået af beslægtede voksne over for børn: forældre og børn, bedsteforældre og børnebørn, samt seksuelle overgreb mellem søskende. Incest er også seksuelle overgreb begået af stedforældre over for stedbørn.*¹³

Senfølger

*De psykiske, fysiske, følelsesmæssige og sociale problemer, der opstår som følge af seksuelle overgreb og de øvrige opvækstforhold kaldes senfølger. De kan gøre livet meget svært og medføre en generel forringet livskvalitet.*¹⁴

Seksuelle overgreb

Straffeloven definerer seksuelle overgreb mod børn og unge som følgende:

- *Samleje eller anden kønslig omgang med børn under 15 år*
- *Samleje eller anden kønslig omgang mellem unge under 18 år og ældre familiemedlemmer eller søskende*
- *Samleje eller anden kønslig omgang mellem unge under 18 år og adoptivforældre, plejeforældre eller andre opdragere eller undervisere*

¹³ <http://www.incest.dk/default.asp?ID=146>

¹⁴ <http://www.synlighedsdagen.dk/senfoelger2.html>

- *Samleje eller anden kønslig omgang med unge under 18 år, hvis det udløser betaling*
- *Brug af børn og unge under 18 år som pornomodeller*
- *Blufærdighedskrænkelser af børn og unge under 18 år (beføling, blottelse eller sjofelt sprog)*
- *Voldtægt af børn og unge under 18 år¹⁵*

Analyse

Med udgangspunkt i det informanterne lagde særlig vægt på under interviewene, har vi valgt følgende temaer: Dysfunktionelle familier, relationer, senfølger af incest, dissociering, re-traumatisering, herunder re-traumatisering i mødet med socialrådgiveren, kommunikation, socialrådgiverens viden om senfølger af incest og socialrådgiverens perspektiv.

Disse temaer har vist sig at være essentielle for forståelsen af problemformuleringen, og derfor har vi valgt at beskæftige os nærmere med dem.

Dysfunktionelle familier (Louise Særmark Munk)

”Forældreskabet er en proces, hvor forældrene (eller andre omsorgsgivere) engagerer sig i barnet, i at give det fysisk og følelsesmæssig omsorg, ernæring og beskyttelse. Det drejer sig om at dække de fysiske og følelsesmæssige behov, som barnet har i kraft af sin alder og sit udviklingsniveau.”¹⁶

Vi tolker Kari Killéns beskrivelse, som en definition på en velfungerende familie, hvor der ydes omsorg af de primære omsorgspersoner, og barnets fysiske og psykiske behov er i fokus. Hermed forstår vi, at hvis det modsatte giver sig til kende, må være det være en dysfunktionel familie. Vi tænker, at det er kendetegnet ved, at de enkelte individers behov ikke bliver anerkendt af resten af familien, og at barnet bliver udsat for omsorgssvigt, hvilket i dette tilfælde er i form af incest.

¹⁵ Larsen, Kristian. ”Senfølger af overgreb”. Vfc udsatte. 2006. Side 7.

¹⁶ Killén, Kari. ”Barndommen varer i generationer”. Hans Reitzels forlag. 2001. side 33.

Vi antager hermed, at børn, der bliver seksuelt misbrugt af en omsorgsperson, indgår i en dysfunktionel familie. Børn der udsættes for seksuelt misbrug i familien bliver, ifølge Kari Killén, tvunget til at deltage i seksuelle handlinger, hvilke de ikke er aldersmæssigt udviklet til. Dermed er de ikke i stand til at give et samtykke om deltagelse i de seksuelle handlinger.¹⁷

Gennem vores undersøgelse af problemformuleringen har vi fået bekræftet flere af vores hypoteser. Vores første umiddelbare hypotese var, at børn, som bliver misbrugt inden for familiens rammer, er opvokset i en dysfunktionel familiestruktur. Socialrådgiver og psykoterapeut Jette Lyager udtaler:

”De fleste børn, som bliver misbrugt, hvis de bliver misbrugt i familien, så kommer de fra dybt dybt dysfunktionelle familier, og det i sig selv gør jo, at det er meget svært at være barn i sådan en familie, fordi det er med virkelighedsforvrængninger, tingene er ikke som de er, og øh, det her taler vi ikke om osv. osv. Dybest set er det her jo et dybt kompliceret område, og rigtig rigtig mange faktorer spiller ind og gør, at barnet bliver som barnet bliver, og voksne senere udvikler følger”.

Et konkret eksempel herpå fra en informant fra målgruppen viser tydeligt, hvordan hun har indgået i en dysfunktionel familie. Hendes søskende er hende bekendt ikke blevet misbrugt, men er tydeligvis også blevet påvirket af den manglende omsorg:

”Min søster som er 4 år ældre, hun kan selvfølgelig huske noget mere end jeg kan, for hun siger, at vores yngste lillebror han som toårig faktisk sad og slog hovedet ind i væggen gentagende, hvor jeg tænker, at det gør man ikke, hvis ikke der er noget, der gør rigtig ondt. Og min anden lillebror, som blev narkoman, han var dybt kriminell, inden han var 18 år.”

Yderligere beskrives der i følgende citat, hvordan informanten er blevet misbrugt af sin far, mens resten af familien er tilstede i hjemmet. Vi mener, at citatet giver udtryk for, hvordan en familie kan være dysfunktionel, idet at incesten foregår, uden at resten af familien reagerer herpå:

”... Det foregik i hjemmet, og det foregik på alle tider af døgnet, det foregik mens resten af familien var der, og det var min mor og 4 søskende øh ... Men jeg kan næsten ikke holde ud at

¹⁷ Killén, Kari. Omsorgssvigt er alles ansvar. Hans Reitzels forlag. 2006. Side 62.

tænke på, at jeg var oppe i soveværelset med min far, og fem trin nede i køkkenet, der var min mor og mine søskende.”

Den anden informant fra målgruppen giver ligeledes udtryk for, hvordan hun har indgået i en dysfunktionel familie, idet at hun ved at spise en banan bliver seksualiseret af resten af familien. Hendes mor har efterfølgende givet hende en forklaring på, hvordan overgrebene kunne finde sted.

”Det her med, at man aldrig kunne tage en banan op til munden.. det der foregår, er et blik på bananen, et på min mund, og et blik ned på underlivet. Et grin og sådan, ”jeg ved godt, hvor den der banan, skal hen”, og sådan nogle små blike, små kommentarer. Det foregår hele tiden, og af alle mænd i familien. Der er sådan en seksuel undertone, hvilket jeg troede var normalt... Min mor har sagt til mig, jamen jeg sagde jo også til dig, at du skulle holde dig væk fra din bror.. ”

Vi forstår moderens forklaring som tydelig bevis på omsorgssvigt, idet at hun har kendt til overgrebene, og hendes eneste forsøg på at afværge, var at advare informanten om at holde sig væk. Hun griber derfor ikke ind, men lader tingene stå til.

Relationer (Louise Særmark Munk)

Vi har erfaret ud fra vores primære empiri, at vanskeligheder i sammenhæng med relationsdannelse er en af de mest invaliderende senfølger for den voksne, der lider af senfølger af incest. Vi formoder, at denne senfølge kan være en barriere i forhold til at få skabt en tillidsfuld kontakt mellem socialrådgiveren og målgruppen. Vi har valgt, at undersøge hvilke årsager, der kan ligge til grund herfor.

Ifølge den engelske psykoanalytiker John Bowlby er vi som mennesker født med et fundamentalt behov for kontakt til andre. Barnet udforsker omverdenen fra en tidlig alder, men er hele tiden i kontakt med omsorgspersonen, som barnet benytter, som ”den sikre base”. Dette er med til at udvikle barnets evne til at tilknytte sig til andre, idet at hvis barnet bliver skræmt i mødet med omverdenen, kan barnet få støtte og trøst såvel følelsesmæssigt, som fysisk af omsorgspersonen. Bowlby mener, at tilknytningens udvikling og effekt afhænger af omsorgspersonens evne til, at reagerer på barnets tilknytningsadfærd.¹⁸ Vi forstår, at denne adfærd

¹⁸ Jerlang, Esben. ”Psykologiske tænkere, et tekstudvalg.” Hans Reitzels forlag. 2007. Side 13 og 14.

samtidig er med til, at barnet bliver i stand til at mærke, og give udtryk for sine egne behov. I forhold til et barn, som bliver udsat for seksuelle overgreb af omsorgspersonen, er barnet nødsaget til at søge trøst hos den samme person, som barnet er blevet skræmt af. Det skaber et paradoks, da barnet har behov for trøst af den samme omsorgsperson, som barnet konstant ønsker at flygte fra. Begge behov tiltager, idet de gensidigt aktiverer hinanden. Konsekvensen er, at barnet presses til at indgå i en tilknytningsrelation, som er kendetegnet ved desorganiseret adfærd.¹⁹

Mary Ainsworth m.fl. har defineret tre af de fire tilknytningsformer som benyttes, når man skal undersøge samspillet mellem forældre og barnet. De opdeles i tre kategorier henholdsvis A, B og C tilknytning. A-tilknytning beskrives som utryg/undgående. B er en tryk tilknytning, og C er utryg/ambivalent/modstridende tilknytning. Barnet udviser hvilken tilknytningform, som er etableret mellem omsorgspersonen og barnet, når de adskilles og efterfølgende genføres. Efterfølgende er der blevet tilføjet en fjerde tilknytningsform af Mary Main og Judith Solomon, den såkaldte D-tilknytning, også kaldet desorganiseret / desorienteret tilknytningsform.²⁰ Børn som opvokser i familier, hvor de udsættes for incest, vil som hovedregel udvikle en desorganiseret tilknytningsform.²¹ Voksne, som har udviklet en desorganiseret tilknytning i barndommen, er karakteriseret ved, at de føler en ubearbejdet følelsesmæssig reaktion på f.eks. et traume.²² Vi har derfor valgt, at inddrage den desorganiserede tilknytningsform, da det kan være medvirkende til, at målgruppen har svært ved at skabe kontakt og indgå i relationer med andre mennesker, herunder socialrådgiveren.

ICD-10 beskriver desorganiseret tilknytning således:

Forstyrrelsen begynder inden for de første fem leveår, og karakteriseres af vedvarende afvigelse i barnets tilknytnings- og kontaktmønstre. Tilstanden er forbundet med emotionelle forstyrrelser, og er påvirkelig af miljøforandringer. (F.eks. ses frygtsomhed og øget vagtsomhed,

¹⁹ Broberg, Anders m.fl. "Tilknytning i praksis". Hans Reitzels forlag. 2010. Side 188.

²⁰ Ibid. Side 137.

²¹ Jerlang, Espen. "Psykologiske tænkere". Hans Reitzels forlag. 2007. Side 16.

²² Broberg, Anders m.fl. "Tilknytning i praksis". Hans Reitzels forlag, 2010. Side 183.

*dårlig social funktion i relation til jævnaldrene, aggressivitet rettet indad eller mod andre, tristhed og i nogle tilfælde somatisk vantrivsel og væksthæmning). Forstyrrelsen optræder sandsynligvis, som direkte følge af svært omsorgssvigt, vanrøgt eller mishandling fra forældrenes side.*²³

Barnet har, som tidligere nævnt, et grundlæggende behov for omsorg. Vi anser, at hvis barnet, når det søger trøst hos omsorgspersonen, i stedet udsættes for overgreb, så bliver dets behov ikke forstået, men krænket. Omsorgspersonen er ikke i stand til at indleve sig i barnets oplevelsesverden. I følge Stern har et barn behov for, at omsorgspersonen spejler dets følelsesstilstand, da barnet herigennem fornemmer en gensidighed. Dette kalder Stern for affektiv afstemning (Følelsesmæssig afstemning), hvilket er en af de stærkeste måder, hvorpå forældre kan forme barnets udvikling.²⁴ Vi formoder, at hvis omsorgspersonen ikke er i stand til at reagere på barnets følelsesmæssige behov, påvirker det barnets grundlæggende tillid. Den måde, hvorpå den voksne mestrer at indgå i kontakt med andre, er på baggrund af de samspilsoplevelser vedkommende, som barn, har haft med de primære omsorgspersoner.²⁵ Der ved vil den tilknytningform, som barnet har udviklet, formentlig fortsætte ind i voksenlivet og påvirke, når den voksne skal indgå i nye relationer. Vi er samtidig velvidende om, at børns tilknytningmønstre kan ændres afhængig af deres livsvilkår. Dermed kan vi hverken udelukke eller bekræfte, at et barn som udsættes for incest, forinden overgrebene kan have udviklet en anden tilknytningform.²⁶

”Et barn, der udsættes for omsorgssvigt i de første leveår, vil udvikle en utryk tilknytning til sine forældre, og vil have svært ved at etablere tillidsforhold til andre. Det vil efterhånden udvikle et negativt billede både af verden og af sig selv. Det opfatter og tolker sin omverden i lys af de erfaringer, det har haft i sit hjem²⁷”. Når barnet møder omverdenen, i form af andre

²³ Killén, Kari. ”Omsorgssvigt er alles ansvar”. Hans Reitzels forlag. 2006. Side 145.

²⁴ <http://ibog.pykologiensveje.systeme.dk/index.php?id=1417>

²⁵ Lyager, Jette og Lone. ”At bestige bjerge”. VFC Socialt Udsatte. 2005 Side 71.

²⁶ Jerlang, Espen. ”Psykologiske Tænkere”. Hans Reitzels forlag. 2007. Side 16.

²⁷ Killén, Kari. ”Omsorgssvigt er alles ansvar”. Hans Reitzels forlag. 2006. Side 143.

børn og voksne, så vil det iflg. Kari Killén gøre brug af de erfaringer, som barnet har gjort sig i hjemmet.

En af de mest indgribende senfølger af incest er, ifølge Jette Lyager, vanskeligheder i forhold til relationer:

”Jeg synes, den mest gennemgribende senfølge er problemer i forhold til relationer ... Manglende tillid, manglende basal tillid til sig selv, og andre ... At man skal se det ud fra et relationsperspektiv, så er det jo fordi, at barnet bliver misbrugt oftest af et menneske, som det på en eller anden måde er i relation til, og har knyttet sig til, og det betyder jo så, at der hvor det rammer barnet allerhårdest, det er, at det bliver ramt på sin tillid, det bliver ramt i relationen til andre mennesker. Dvs. at hos voksne seksuelt misbrugte vil det at indgå i relation til uanset, om det er til kollegaer, venner, kærester, en mand på gaden ... Hvor de bruger meget energi på overhovedet at være i kontakt, og turde det her, fordi det hele tiden er så meget på spil”.

En af vores informanter udtrykker det således:

”Den værste af dem alle det er relationer, problemer i relationer til andre. Det kræver så meget af mig. Jeg kæmper stadig, det er så sindssygt svært for mig.”

For at få iværksat den rette foranstaltning kræver det, at socialrådgiveren får kendskab til borgerens ressourcer og barriere i forhold til arbejdsmarkedet. Som tidligere nævnt, har målgruppen svært ved, at indgå i relationer og have tillid til andre. Vi tænker, det at skulle fortælle om de seksuelle overgreb i barndommen til en socialrådgiver kræver, at der er en tillid i relationen, fordi der er en masse følelser involveret.

Efter kommunalreformen trådte i kraft i 2007 har det medført, at sagsbehandlerne er blevet specialiseret indenfor hver deres arbejdsområde. Borgerne har derfor ikke længere en enkelt sagsbehandler, men flere. Socialrådgiver og Psykoterapeut Jette Lyager mener, at det ikke gør det lettere for målgruppen at have kontakt med kommunen:

”Der har det helt sikkert været en katastrofe for klienter med senfølger fordi, at de ikke har en fast sagsbehandler... Så den ene, og så den anden og så den tredje, det er rigtig rigtig dårligt,

det fungerer SLET ikke, fordi øh, den her, som jeg har snakket om, altså den her, øh store sårbarhed overfor relationen, det betyder simpelthen, at der skal opbygges gennem tid en relation, hvor der kan være tillid, og bliver der ikke det så tror jeg ikke på, at der kommer et godt samarbejde ud af det. Der synes jeg, at selve systemet har i sig selv har lagt rigtig mange hindringer i vejen for, at der kan blive et godt møde mellem øh personer med senfølger og hele forvaltningen”.

Senfølger af incest (Louise Særmark Munk)

For at forstå, de senfølger et menneske lider af i voksenlivet efter seksuelle overgreb, er det vigtigt at forstå, hvordan barnet dengang forstod det seksuelle misbrug, og forsøgte at tillægge det mening. Måden hvorpå den voksne skaber kontakt og indgår i relationer med andre mennesker har sammenhæng med den måde, barnet forsøgte at tilpasse sig misbruget²⁸. Vi finder det derfor relevant, at se på hvilke mestringsstrategier, et barn der bliver udsat for incest, gør brug af for psykisk at overleve.²⁹

Gray og Kempe har foretaget en undersøgelse blandt børn, som var indlagt pga. vanrøgt og fysiske overgreb. De konstaterede, at disse børn gør brug af to overlevelsestrategier: Den overdrevne veltilpassede, og den udagerende.³⁰ Vi har valgt, at fokusere på det overdrevne tilpassede barn, da vi mener vores informanter har brugt denne overlevelsestrategi.

”Jeg var trist, jeg var ensom, jeg var stille, jeg var sød og jeg var rar og nem med ondt i maven altid... Ja, alt det jeg skulle være, så var jeg ikke besværlig på nogen måde og i forhold til skolen, der var det faktisk det samme, øh. Jeg havde meget svært ved at koncentrere mig, og når jeg tænker tilbage i dag, så er der også meget, jeg ikke har lært, fordi at jeg sådan var på arbejde hele tiden. Hvad skete der, når jeg kom hjem, og det var måske lige sket om morgenen, og fyldte jo det hele i lille mig så, helt igennem nem, sød og rar og lå sådan ned, fordi det var det jeg kunne, det var det jeg kunne lære, men det jeg nu kom med.”

Informanten beskriver, hvordan hun i sin barndom, forsøgte at tilpasse sig forældrenes forventninger ved, at være alt det, hun skulle være. Hun forsøgte det ved at være nem, sød og

²⁸ Lyager, Jette og Lone. ”At bestige Bjerger”. VFC Socialt Udsatte. 2005. Side 69.

²⁹ Killén, Kari. ”Omsorgssvigt er alles ansvar.” Hans Reitzels forlag. 2006. Side 48.

³⁰ Ibid. Side 148.

stille for ikke at gøre sig bemærket i forældrenes og andres øjne, og derved skjule farens overgreb. Vi finder hendes beskrivelse tilsvarende med den overlevelsestrategi, som det overdrevne veltilpassede barn benytter. Disse børn forsøger, at opfange den voksnes signaler og humør, og tilpasse sig den, for at undgå den voksnes opmærksomhed i form af vrede, samt at forhindre at et nyt overgreb finder sted. Barnet forsøger, at opnå kontrol ved konstant at være på vagt overfor omsorgspersonens uforudsigelighed. Vi tænker et eksempel herpå kan være, hvis et barn selv umiddelbart ligger op til et nyt overgreb, for selv at have kontrol over, på hvilke tidspunkter de foregår. Dette er et tydeligt tegn på, hvordan barnet kan mestre en uundgåelig situation. Denne overlevelsestrategi har for barnet til formål, at skjule overgrebene overfor omverdenen, og ikke mindst sig selv.³¹

Barnet, som bliver udsat for incest, skal ifølge Judith Herman tackle nogle bestemte opgaver:

- *Barnet skal finde en udvej til at besvare en følelse af tillid til mennesker, der ikke er til at stole på.*
- *Barnet skal finde sikkerhed i en situation, der er usikker.*
- *Barnet skal føle kontrol over tingene i en situation, der er frygtelig uforudsigelig.*
- *Barnet skal finde styrke i en situation, hvor det reelt er hjælpeløst.*
- *Barnet skal finde håb i en situation, der reelt er håbløs.³²*

Den eneste måde hvorpå barnet kan tackle disse situationer, er ved at lave en virkelighedsforvrængning af dets verden. Dette gør barnet ved, at påtage sig ansvar og skyld, for herigennem at frikende omsorgspersonen, så barnet kan formå at opretholde en følelse af tillid. Barnet kan ikke håndtere at omsorgspersonen gør dét ondt, og ændrer derfor på sin opfattelse af virkeligheden. Ud fra vores primære empiri kan vi se en sammenhæng mellem de opgaver barnet må tackle i barndommen, og ligeledes de udfordringer som målgruppen føler, at de står overfor i mødet med en socialrådgiver. Målgruppen føler ikke, at de har kontrol over situation, og derved kan være på forkant med den, dette gør mødet uforudsigelig. Ligesom barnet skal finde håb i en situation, der er håbløs kan den voksne føle samme håbløshed, idet at de har oplevet socialrådgiverens manglende viden om senfølger, og dermed manglende forståelse for deres behov. Hermed mindskes håbet, om at få den hjælp, der for dem er nødvendig for deres livs-

³¹ Ibid. Side 148.

³² Lyager, Jette og Lone. "At bestige bjerge". VFC Socialt Udsatte. 2005. Side 70.

kvalitet. Desuden skal de føle tillid til et menneske, som de ikke kender, og som tidligere nævnt, har de vanskeligheder ved at indgå i kontakt med andre. Når de står i denne situation, og føler som ovennævnt, så kan barndommens følelser blive reaktiveret. Alt i alt er det med til at gøre, at de i mødet med socialrådgiveren står i en meget svær og uhåndgribelig situation, hvor der kan være risiko for, at de bliver retraumatiseret.

Vi har tidligere nævnt, at der er et stort antal børn, der i Danmark bliver udsat for incest. Ud fra vores indsamlede empiri har vi en antagelse om, at der er en tendens blandt befolkningen til at overse, at disse børn bliver voksne, og skal leve med følgerne af incest resten af deres liv. Socialrådgiver og psykoterapeut Jette Lyager kommenterer her en radioværts udtalelse, som hun blev interviewet af:

"Der er så mærkeligt. Jeg har aldrig nogensinde tænkt over, at børn bliver voksne". Altså alle kan sætte sig ind i, hvor forfærdeligt det er for børn, men jeg tror, at der er mange der glemmer, at de børn bliver voksne engang, og de går der med nogle voldsomme problemer... Ja, det er jo hårdt nok, at man skal tage ind, at børn bliver misbrugt.. Det er jo rigtig rigtig hårdt, men så også, at skulle tage ind, at de faktisk skal leve med det resten af deres liv, hvis der ikke er nogle, der hjælper dem. Det er jo nærmest ubærligt..."

Ifølge Putnam defineres et traume på følgende måde: *"Et følelsesmæssigt chok, der forårsager en betydelig og varig skade på individets psykologiske udvikling"*.³³ Vi har erfaret gennem interviewet med Jette Lyager, at størstedelen af børn, der bliver misbrugt, pådrages et traume. Hvis barnet ikke får den nødvendige hjælp, og herigennem får bearbejdet traumet, vil der være stor risiko for, at det udvikler PTSD:

"For de fleste børn, er det at blive seksuelt misbrugt et traume, og det vil sige, at børnene bliver påført et traume, hvorfor rigtig mange voksne lever og lider af det der hedder PTSD, post traumatisk stress syndrom, rigtig rigtig mange voksne".

*PTSD kan opstå som en øjeblikkelig respons på en traumatisk hændelse eller med lang forsinkelse*³⁴. En dansk undersøgelse af 69 misbrugte kvinder, konkluderer, at 86 % af dem efter en uge i behandling opfyldte kriterierne for PTSD. Vi anser, at denne undersøgelse giver et

³³ Killén, Kari. "Omsorgssvigt er alles ansvar". Hans Reitzels forlag. 2006. Side 157.

³⁴ Lyager, Jette og Lone. "At bestige bjerge". VFC Socialt Udsatte. 2005. Side 80.

indblik i, hvor omfattende en senfølge PTSD er for kvinder, der har været udsat for seksuelle overgreb i barndommen. Vi vil senere inddrage citater, der viser, at dette også gør sig gældende for vores informanter. Judith Herman opdeler symptomerne på PTSD i tre hovedkategorier: Øget psykofysiologisk aktiveringsniveau / arousal, genoplevelsesfænomener og undgåelsesreaktioner.³⁵ Øget psykofysiologisk aktiveringsniveau omhandler, at den PTSD-ramte føler sig bange, da vedkommende mener, at der er noget at frygte. Den anden kategori giver udtryk for, at den traumatiserede genoplever de hændelser, som vedkommende har oplevet som traumatiserende. Det er en følelse af, at hændelsen foregår lige nu og her. Den traumatiserede kan både opleve det i form af flashbacks og i mareridt. Ligeledes kan det påvirke deres handlinger, idet de gentager traumet i en anden version. Vi tænker i forhold til vores informanter, at de har udvist den samme adfærd ved for eksempel behovet for, at have hyppige seksuelle oplevelser. Den tredje kategori af symptomer på PTSD er undgåelsesreaktioner. Den traumatiserede forsøger at undgå følelsesmæssige reaktioner på traumet ved ubevidst dissociering. En person der lider af PTSD vil som udgangspunkt altid dissociere, det er en sjældenhed, hvis ikke vedkommende gør brug af denne forsvarsmekanisme.³⁶ Vi beskriver ikke dette yderligere, da vi vil komme ind på det senere.

Begge vores informanter fra målgruppen lider af senfølger af incest. En af dem kommer med eksempler på hendes senfølger:

”Jamen jeg har en diagnose, der hedder posttraumatisk stress, og det er også derfor, at jeg har fået et fleksjob. Og så tror jeg jo mange af mine fysiske sygdomme, de er simpelthen udspringet af min barndom, og så har jeg jo haft meget koncentrationsbesvær og hukommelsesbesvær. Jeg har haft ensomhed og forladthed, og øh relationer til andre mennesker både kolleger, men også privat. Det har været svært for mig at være på arbejdsmarkedet, ja jeg synes, jeg har mange, som jeg ikke lige kan...”

Vi har en antagelse om, at PTSD er et anerkendt tilkendelseskriterie i jobcentre, grundet at det for det første er en diagnose, men også at det kan forekomme for mange mennesker f.eks. ved et trafikuheld. Det er de færreste, der er opmærksomme på, at PTSD også kan være en

³⁵ Ibid. Side 80.

³⁶ Sørensen, Lars J. ”Smertegrænsen”. Dansk Psykologisk forlag. 2005. Side 140.

senfølge af incest, hvilket vi har erfaret gennem vores interview med teamlederen fra jobcentret.

Dissociering (Elsebeth Johansen)

Et barn som udsættes for seksuelle overgreb, og derved pådrages et traume, vil forsøge at beskytte sig mod dette ved at gøre brug af dissociering, som forsvarsmekanisme. Overgrebene vil ikke ligesom almindelige oplevelser opbevares i barnets hukommelse, da barnet ved hjælp af dissociering, er i stand til at adskille og fraskille dem, helt eller delvist ud af bevidstheden.³⁷ Det er en evne, hvorpå barnet kan mestre at overleve overgrebssituationen, da den påvirkning overgrebene har reduceres. Når den psykiske og fysiske smerte bliver uudholdelig sker der en ud af kroppen oplevelse, som resulterer i, at barnet står tilbage med begrænset kontakt til sin krop, og den smerte overgrebene forvolder.³⁸ Dissociering er med til at gøre, at psyken formår at opretholde et stabilt billede af sig selv og omverdenen. Vi forstår dissociering ved, at barnet psykisk formår at placere sine tanker og følelser andetsteds, idet at barnet fokuserer på noget andet, end det der rent faktisk foregår i selve situationen. Dissociering er også en almen menneskelig egenskab, som vi gør brug af såvel bevidst som ubevidst, for at kunne håndtere stress og belastninger f.eks. ved at anvende humor og ironi.³⁹

Vi har undret os over hvorfor, at vores informanter fra målgruppen først er blevet bevidste, om overgrebene i barndommen, i en sen alder. Vi spurgte socialrådgiver og psykoterapeut Jette Lyager, hvordan det er muligt. Hun begrundet det med, at incestofre benytter en forsvarsmekanisme kaldet dissociering. Som individer bruger vi forsvarsmekanismer for at beskytte jeg'et mod belastninger⁴⁰.

"Så har vi noget, der hedder at dissociere, det er en psykologisk mekanisme, som går i gang, hvis øh, selvet oplever begivenheder, som er totalt ubærlige, så sker der det, at øh tingene bliver spaltet fra... Hvorfor man ikke kan huske. Det er primær dissociering, og formålet med den er at beskytte psyken mod at blive splintret. Det der så gør, at man kan huske det senere

³⁷ Killén, Kari. "Omsorgssvigt er alles ansvar". Hans Reitzels forlag. 2006. Side 157 og 158.

³⁸ Sørensen, Lars J. "Smertegrænsen". Dansk psykologisk forlag. 2005. Side 79.

³⁹ Ibid. Side 116.

⁴⁰ Cullberg, Johan. "Dynamisk Psykiatri". Hans Reitzels forlag. 2006. Side 92.

pludselig, det er hvis, der sker et eller andet i ens liv, som skaber de følelser, som var knyttet til følelserne dengang... Efterhånden så vil der kunne stykke sig et billede sammen, og det er derfor man kan, at man kan sige, at mennesker kan have glemt/dissocieret oplevelser.”

Anne, fra Synlighedsdagen, giver i nedenstående citat udtryk for, hvordan hun har oplevet dissociering:

*”Det er jo meget almindeligt, at når man har været udsat for overgreb, så har man så at sige adskilt hoved og krop – d.v.s. man dissocierer. Da jeg kun var i mit hoved og havde lukket helt af for min krop, var jeg i stand til at tænke strategisk, målrettet og bevare overblikket. Jeg kunne se det hele udefra – nærmest som et skuespil. Når jeg på den måde var tilskuer til mit eget liv, kunne jeg som regel holde følelserne på afstand”.*⁴¹

Vi mener, at Anne ud fra citatet beskriver, hvordan hun har brugt dissociering som overlevelsesstrategi. I barndommen har hun antageligt gjort det for at kunne udstå overgrebene. Hun har forsøgt kun at være fysisk tilstede i situationen, ved at fraspalte hendes følelser. Vi mener, at citatet yderligere viser, hvordan hun stadig kan gøre brug af dissociering i situationer, der for hende er svære at magte.

Retraumatisering (Elsebeth Johansen)

Ifølge chefpsykolog Lars J Sørensen er genoplevelse det samme som retraumatisering.⁴² Vi har tidligere nævnt, at et af symptomerne på PTSD er genoplevelsesfænomener. Målgruppen generindrer fragmenter af traumat, når de får flashbacks. Derved bliver deres følelser fra overgrebene, som fandt sted i barndommen reaktiveret i voksenlivet.⁴³ Vi forstår hermed, at der er en sammenhæng mellem PTSD og retraumatisering, idet PTSD er en respons på en traumatisk hændelse med forsinket virkning.⁴⁴

Den ene informant fra målgruppen beskriver, hvordan hun i en alder af 44 år pludselig blev bevidst om overgrebene i barndommen:

⁴¹ http://www.synlighedsdagen.dk/beretning_kommunen2.html

⁴² Sørensen, Lars J. ”Smertegrænsen”. Dansk psykologisk forlag. 2005. Side 118.

⁴³ Larsen, Kristian. ”Senfølger af overgreb”. VFC Socialt Udsatte. 2006. Side 11.

⁴⁴ Lyager, Jette og Lone. ”At bestige bjerge”. VFC Socialt Udsatte. 2005 Side 80.

”Altså det med ham hos min mormor, det kom simpelthen en nat, hvor jeg væltede rundt i sengetøjet, og kunne slet ikke finde ro, og lige pludselig så satte jeg mig op, og så havde jeg bare et billede af det, hvor det foregik, det var ofte i laden hos min mormor, og jeg tænkte bare nej, nu kan jeg bare godt forstå mit liv, hvorfor det har været sådan... Pludselig så havde jeg bare sådan et billede af nej, hvor det sådan skreg ud i rummet, at min far også havde misbrugt mig”.

Vi forstår ved ovenstående eksempel, at informanten føler angst, idet at være fanget i sengetøjet, da hun ligger i sin seng. Hun forbinder hendes nuværende situation med følelserne fra barndommens overgreb af mormorens ven. Dengang har hun på samme måde følt sig fanget og magtesløs. Derved mener vi, at hun bliver retraumatiseret, idet hun oplever lignende følelser fra dengang, og overgrebet kommer til hendes bevidsthed. Informanten genoplever pludselig overgrebet i form af flashbacks, hvilket betyder at hun helt eller delvist er tilbage i traumatet. Ifølge chefpsykolog Lars J Sørensen husker hun ikke blot traumatet, men det vil for hende føles som om, at overgrebet foregår i øjeblikket.⁴⁵

Endvidere fortæller hun i følgende citat, hvorledes det efterfølgende påvirkede hendes hverdag, da hun blev bevidst om overgrebene. Vi forstår ud fra hendes udtalelse, at det vender op og ned på hendes liv, idet at hendes livshistorie pludselig bliver en helt anden. Hun mærker på ny den hjælpeløshed, som overgrebene, og dermed det traume hun fik pådraget sig i barndommen, har medført:

”Jamen det gjorde faktisk, at jeg lå i fosterstilling i tre måneder efter på sofaen. Jeg kom hjem fra min behandler af, og lagde mig på sofaen, og det gjorde jeg i 3 måneder og jeg øh... Min døgnrytme i 3 måneder det var, at jeg stod op klokken 6 om morgenen, og tog på VUC, og kom hjem klokken 2, og lagde mig på sofaen, og der lå jeg i samme stilling til næste morgen klokken 6, og stod op, og det gjorde jeg i 3 måneder.”

Retraumativering i mødet med socialrådgiveren (Elsebeth Johansen)

Hvis barnet beskytter sig selv mod overgrebene ved at dissocierer, så har det ikke fået bearbejdet traumatet. Når barnet så bliver voksent, og stadig ikke har fået bearbejdet traumatet, så vil vedkommende være sårbar i stressede situationen. Dermed vil der være større risiko for, at

⁴⁵ Sørensen, Lars J. ”Smertegrænsen”. Dansk psykologisk forlag. 2005. Side 118 og 119.

vedkommende oplever det som retraumatiserende.⁴⁶ Disse situationer kan bl.a. være helt almindelige hverdagssituationer, hvor vedkommende vil føle sig overrumplet og fremmedgjort i sine tanker og følelser.⁴⁷

Vi tolker dét, at de føler sig fremmedgjorte i deres tanker og følelser i situationen, er fordi de ikke har fået bearbejdet traumet, idet de har fraspaltet følelserne ved overgrebene. Dermed er de ikke vandt til at håndtere de følelser som opstår, når de bliver retraumatiseret. Yderligere tænker vi, at en af årsagerne til, at de bliver retraumatiseret kan være, fordi psyken har behov for at få bearbejdet traumet, for at kunne overleve.

Den voksne, der har været udsat for incest, har på baggrund af det følt sig magtesløs og hjælpeløs. I en behandlingssituation med en autoritetsperson kan mødet i sig selv vække samme følelser, hvilket kan forstærke retraumatiseringen.⁴⁸ Vi er opmærksomme på, at Chefpsykolog Lars J Sørensen omtaler en behandlingssituation med formentlig en psykolog, men vi antager, at det samme kan gøre sig gældende i mødet med en socialrådgiver. Socialrådgiveren besidder ligeså en autoritetsrolle, da hun er myndighedsudøver, og handler på vegne kommunen.

Vi har tidligere nævnt, at vi deltog i Synlighedsdagen, og overværede Annes oplæg. Hun fortalte om, hvordan hun har oplevet mødet med socialrådgiveren, som retraumatiserende i forhold til hendes barndom. Hun giver et eksempel herpå:

"Ganske som i barndommen følte jeg mig fanget i et system, der ikke ville tage hensyn til mig men heller ikke ville slippe mig fri. De skubbede mig væk med den ene hånd og holdt mig fast med den anden. De tvang mig til at kæmpe en kamp, jeg aldrig havde ønsket eller bedt om. De ville tvinge mig til at blive en del af et system, jeg ikke kunne identificere mig med og som fremmedgjorde mig... Problemet var selvfølgelig, at jeg var afhængig af kommunen for at overleve, ganske som min overlevelse i barndommen afhang af mine forældre. Afhængigheden gjorde mig rasende og magtesløs, men jeg kunne ikke stille noget op imod den. Jeg kunne ikke som i barndommen fortrænge overgrebene, underkaste mig magthaverne og gøre deres virke-

⁴⁶ Ibid. Side 81.

⁴⁷ Ibid. Side 118.

⁴⁸ Ibid. Side 118.

*lighed til min egen. For det var præcist den virkelighedsfornægtelse, der havde gjort mig psykotisk i barndommen”.*⁴⁹

Vi tolker, at hun bliver retraumatiseret i mødet med kommunen, idet at hun føler nogle lighedspunkter med barndommen. Hun føler sig fanget og magtesløs, og der tages ikke hensyn til hendes behov i sagsbehandlingen. Samtidig er hun afhængig af kommunens hjælp og økonomiske støtte, og er derfor nødsaget til at kæmpe for sin ret til førtidspension på baggrund af hendes senfølger af incest. Vi er opmærksomme på, at ovennævnte situation er beskrevet ud fra Annes synsvinkel, og at hun forstår oplevelsen ud fra de erfaringer, hun har haft i hendes barndom. Derfor kan der være risiko for, at hun kan have misforstået kommunens hensigter. Vi tænker, at Anne formentlig har gjort brug af dissociering hele hendes liv, og at hun derfor vil være sårbar i mødet med socialrådgiveren. I mødet har hun følt sig stresset og magtesløs, idet at socialrådgiveren ikke anerkender hendes senfølger af incest.

Nedenstående citat viser, hvordan hun føler, at systemet stiller urealistiske krav til hende, da hun skal tilpasses i en bestemt kategori, som socialrådgiveren kan foretage foranstaltninger ud fra. Problemet er, at hendes senfølger ikke kan tilpasses én kategori, samt at systemet ikke anerkender, at senfølger af incest forhindrer hende i at arbejde.

*”Umyndiggørelsen og afmagten sendte mig direkte ind i barnets følelser og startede reaktivering... I barndommen havde jeg oplevet, hvordan kravet om tilpasning til et fremmedgørende system havde ødelagt mig. Nu ville kommunen gentage det samme. Jeg skulle passes ind i en kasse og være 'almindelig'. Men min opvækst havde bestemt ikke været almindelig, hvordan kunne det så forventes, at jeg fungerede almindeligt”.*⁵⁰

Anne beskriver endvidere, hvordan hun føler sig krænket af systemet:

”Jeg var bare et objekt; en arbejdsmaskine eller en robot. Da jeg ikke længere kunne varetage mine funktioner, forsøgte de med trusler, straf og manipulering at tvinge mig til at virke igen. De tog ikke hensyn til, at jeg faktisk var et rigtigt, ægte, levende menneske med følelser.

⁴⁹ http://www.synlighedsdagen.dk/beretning_kommunen2.html

⁵⁰ http://www.synlighedsdagen.dk/beretning_kommunen2.html

Det var helt parallelt med barndommens objektgørelse og midlerne var også de samme. Mine forældres handlinger kunne jeg dog forklare med, at de havde været meget syge mennesker. Det der skete i forhold til kommunen, var faktisk mere uhyggeligt. For det var selve landets regering og lovgivningen, der tillod og legaliserede overgreb på borgerne.”⁵¹

Vi forstår ved Annes beskrivelse ovenfor, at hun føler sig krænket, at hun bliver gjort til et objekt, da hun fratages hendes individualitet, og hendes behov overses. Vi tænker i hendes tilfælde, at kommunen ikke medtænker, at hun har haft en forfærdelig barndom, som har sat sine spor. På baggrund af det stiller vi spørgsmålstegn ved, om dette kan være en generel problematik i kommunerne? Anne giver udtryk for, at hun er velvidende om, at regeringen har det overordnede ansvar for udøvelsen af det sociale arbejde i jobcentre. I sammenhæng med dette tænker vi, om målgruppen også bliver overset af regeringen?

Vi forstår, at Anne føler en sammenhæng mellem barndommens trusler om tilpasning efter forældrenes behov, og kommunens trusler om sanktioner. Dermed mener vi, at hun føler, at hun skal tilpasse sig kommunens behov for ikke at blive ”straffet”, og igen føler hun at hendes egne behov tilsidesættes.

Teamlederen udtaler sig om socialrådgivers rolle i borgernes liv:

”Ja, altså jeg tror også, man skal tænke på, hvor stor en rolle vi har i folks liv, altså vi er jo bare en lille brik i forhold til. For det første så i dag har en klient, en klient i dag, rigtig mange sagsbehandlere på bolig, på økonomi, på job osv. så er man heller ikke vigtigere altså, sådan skal du også tænke. Her i jobcentret er vi ikke så vigtige, så det vi gør har indflydelse på deres tilværelse resten af deres liv, agtigt, så det er jo det, at få det hele til at spille sammen, det er måske mere afgørende”.

Vi mener, at teamlederen med denne udtalelse har en anden opfattelse af, hvor stor en rolle socialrådgiveren har på borgerens liv. Vores primære empiri viser, at målgruppen føler, at socialrådgiveren har haft en indvirkning på deres liv, da de efterfølgende har følt, at mødet med socialrådgiveren har påvirket dem i sådan en grad, at det har været retraumatiserende. Teamlederen gav udtryk for denne holdning, efter vi havde informeret hende om målgruppens oplevelser med kommunen. Vi føler på baggrund af vores nye forståelse af problematikken, at

⁵¹ http://www.synlighedsdagen.dk/beretning_kommunen2.html

teamlederen negligerer betydningen af socialrådgiverens rolle, samt dens indflydelse på borgeren.

Kommunikation (Louise Særmark Munk)

Kirkegaard siger at: *"Hemmeligheden bag al hjælpekunst er at finde ham der, hvor han er, og begynde der"*. I arbejdet med mennesker er det vigtigt at møde dem der, hvor de er, og tage udgangspunkt i deres konkrete situation, og deres forståelse af problemet.

I følge Hillgaard og Keiser består det sociale arbejde af nogle centrale elementer, hvilket de beskriver som socialrådgiver fagets fælleselementer. Kommunikation er en af disse, og er det fundamentale element i socialrådgiverarbejdet. I mødet mellem socialrådgiveren og borgeren er det essentielt, at begge parter forstår hinanden, og samtalen forgår i et klart og tydeligt sprog. Det er socialrådgiverens opgave at håndtere situationen, hvis der opstår misforståelser. Socialrådgiveren besidder nogle kommunikative kompetencer, som skal bestå i, at kunne rumme borgerens følelser, samt at være opmærksom på borgerens medinddragelse. Hun skal kunne gøre brug af samtaletekniske metoder, som har til formål at fremme borgerens forståelse. Der skal først og fremmest etableres en kontakt mellem socialrådgiveren og borgeren, ved en præsentation og italesættelse af rammerne, så borgeren gøres bekendt med samtaleformål.⁵²

Jette Lyagers opmærksomhedspunkter beskriver, hvordan socialrådgiveren skal være opmærksom i kommunikationen med målgruppen for ikke at reaktivere følelser fra barndommen. Et af punkterne omhandler vigtigheden i at socialrådgiveren inddrager borgeren i sagsbehandlingen, og i de beslutninger, der skal træffes. Ligesom, at barnet i barndommen forsøgte at kontrollere overgrebssituationerne, vil den voksne forsøge at opnå en form for kontrol i mødet med socialrådgiveren. Hvis den voksne ikke føler sig medinddraget i sagsbehandlingen, og derved ikke har kontrol over situationen, er der risiko for retraumatisering.⁵³ Et andet punkt vedrører, hvordan socialrådgiveren skal anerkende borgerens behov for hjælp ved at italesætte forståelsen af dette, også selvom socialrådgiveren ikke kan efterleve det. Vi har erfaret, at målgruppen ikke føler, at socialrådgiverne anerkender deres senfølger, og de forstår

⁵² Posborg, Rikke m.fl. "Socialrådgivning og Socialt arbejde". Hans Reitzels Forlag. 2009. Side 113.

⁵³ Se bilag. Side. 58, punkt 2.

derfor ikke deres behov. Dette kan have den konsekvens, at målgruppen føler sig svigtet og fejlagtig.⁵⁴

Vi har også erfaret ud fra vores primære empiri, hvor vigtigt det er, at socialrådgiveren er opmærksom på, hvordan hun kommunikerer med en borger, der lider af senfølger af incest. En informant fra målgruppen har oplevet kommunikationen med socialrådgivere således:

”Der mangler den der faglighed omkring senfølger som voksen, man mangler at vide, hvordan det er man taler, jeg tænker mange gange, i ved ikke en skid om, hvordan man taler med mennesker der er traumatiseret, og jeg har også sagt det til folk jeg har mødt i systemet. I ved ikke hvordan det er, det kan være et ord, det kan være en sætning, det kan være en måde, det kan være jamen øh, og det er enormt hårdt, og hele tiden, og være på forkant, og være forberedt på... Der tænker jeg, det her det kommer aldrig til at gå aldrig, aldrig, aldrig”.

Yderligere kommer hun med et konkret eksempel på, hvordan en socialrådgiver ikke ved, hvordan hun skal reagere, og hvad hun skal sige i situationen efter at informanten har fortalt sin historie:

”Hun blev faktisk lidt chokeret, øh altså, da jeg sad og trak mig ind i mig selv, og forsvandt fra hende og græd, der vidste hun ikke, hvad hun skulle stille op. Hun vidste simpelthen ikke hvad hun skulle gøre, og jeg kan huske, at hun sad sådan og kiggede på mig, og vi var sådan færdige, hun havde fået min historie, og det hun skulle for at kunne arbejde videre, så egentlig så skulle jeg bare rejse mig og gå.. Og jeg kunne bare fornemme, at hun simpelthen vidste ikke, hvad hun skulle, og jeg rejser mig jo så og går, og så er det, at jeg står dernede på Rådhuspladsen, og ved ikke hvor jeg skal gå hen, og hun ringer til mig nogle timer efter. ”Jeg skal høre hvordan du har det, x”? Det tror jeg sådan, det er chokket fra hende, der på en eller anden måde tænker, at der går altså et menneske derude, jeg må vide, hvordan hun har det... Så jeg kan sådan huske, at jeg får sagt til hende, det var ikke ordentligt, det var ikke godt nok det der skete, altså øh. Hun siger så ikke, at det er det hun ringer for men, men hun ringer fordi hun var bekymret og alene det må jeg så sige, ok, men det var sgu ikke godt nok”

Informanten har fortalt os, at hun efter denne samtale havde behov for at tale med sin læge, for at få bearbejdet oplevelsen. Vi synes, dette er foruroligende og giver et indblik i, hvor vig-

⁵⁴ Se bilag. Side 58, punkt 4.

tigt det er, at socialrådgiveren agerer professionelt, og udviser empati og omsorg overfor borgerens situation, og ikke kun forholder sig passivt. Socialrådgiveren skal kunne tackle situationen ved at støtte og trøste borgeren i et følelsesudbrud. Informanten har oplevet, at der mangler en tilgang i kommunikationen med målgruppen. Vi tænker, at det må være anstrengende for en borger, der lider af senfølger af incest, at føle, at de konstant skal være på forkant med situationen, og at de ikke bliver forstået og anerkendt. Målgruppen har behov for at socialrådgiveren fastsætter rammerne, så situationen ikke bliver uforudsigelig. Informanten oplyste desuden, at hun efter denne hændelse ikke hørte mere fra hendes socialrådgiver og i stedet fik en ny. Vi beskriver til sidst i afsnittet, hvorledes hun oplevede mødet med hende.

Ifølge Jette Lyager skal en socialrådgiver altid informere borgeren om, hvis vedkommende får tildelt en anden sagsbehandler. Informanten kan have opfattet ovenstående situation, som at det er pga. af hende, at der skiftes sagsbehandler, og hun kan desuden have følt sig svigtet af hendes tidligere sagsbehandler, idet hun ikke hørte mere fra hende.⁵⁵ Informanten beskriver i citatet, hvordan hun føler sig nødsaget til at gå fra mødet, da socialrådgiveren ikke udviser nogen reaktion på hendes følelser. Ifølge Jette Lyager har det stor betydning for borgeren, at socialrådgiveren reagerer ved at sige, at hun har forstået, at borgeren har været udsat for seksuelle overgreb. Hvilket vil medføre at borgeren føler sig forstået, og dermed anerkendt. Socialrådgiveren må gerne give udtryk for hendes forståelse, men skal samtidig gøre det klart for borgeren, hvad formålet med mødet er, og derved klarlægge rammerne. Vi tænker, at det kan medvirke til, at borgeren føler sig tryk, idet mødet bliver forudsigeligt. Samtidigt skal socialrådgiveren inden samtalen er afsluttet sikre sig, at borgeren er indforstået med de aftaler, der er indgået og det videre forløb. Borgeren kan have dissocieret i løbet af samtalen, og kan muligvis ikke huske det hele.⁵⁶

(Elsebeth Johansen)

Ud fra ”Bære eller Briste” er den almene kommunikationskompetence den vigtigste ressource, når du skal arbejde med mennesker, og det er en vi alle besidder. Som socialrådgiver består vores professionskompetence bl.a. i at vi har videreudviklet den almene kommunikationskompetence til en faglig kompetence, der iflg. ”Bære eller Briste” består i den instrumen-

⁵⁵ Se bilag. Side 59, punkt 10.

⁵⁶ Se bilag. Side 58 og 59, punkt 5,6,9.

telle handlingskompetence, og den kommunikative relationskompetence. Relationskompetencen indebærer, at man møder hele mennesket, og kan forstå og samarbejde med borgeren, at man varetager dens legitime interesser og behov, samt at man møder den anden som et subjekt, et selvstændigt, og handlende individ. Handlingskompetencen består i at udføre praktiske handlinger for, eller med borgeren, afhængig af konteksten. Socialrådgiveren skal vægte begge kompetencer lige højt. Fokuserer hun i for høj grad på handlingskompetencen kan der være fare for at objektivere borgeren, at fratage dens frihed og egen handlekraft, og derved glemme borgerens medinddragelse. Det er desuden vigtigt, at socialrådgiveren reflekterer over egen forforståelse inden mødet med borgeren, da den kan have indflydelse på indsatsen. Herefter skal socialrådgiveren skabe en "bærende relation" med borgeren, men ikke en "nær relation". Det vil sige, at samværet skal bygge på tillid, trykthed og forståelse. Formålet er at samarbejde med hinanden, og sammen finde frem til den rette foranstaltning og hjælp.⁵⁷

Vi forstår ud fra målgruppens udtalelser, at de er blevet mødt af en socialrådgiver, som var handlingsorienteret, og som overså nødvendigheden i at gøre brug af relationskompetencen. Vi har erfaret vigtigheden i, at socialrådgiveren lægger særlig vægt på relationskompetencen i mødet målgruppen, da de har vanskeligheder ved at indgå i relationer med andre. Hvis der ikke skabes en "bærende relation", vil målgruppen ikke have tillid til socialrådgiveren, og de vil føle sig magtesløse. Socialrådgiveren vil dermed handle på et mangelfuldt grundlag, som ikke stemmer overens med borgerens individuelle behov. Det kan skabe risiko for, at borgeren vil føle sig objektiggjort og krænket, og dermed blive retraumatiseret.

Ud fra nedenstående udtalelse fra socialrådgiver og psykoterapeut Jette Lyager tolker vi, at målgruppen kan have tendens til at misforstå socialrådgiveren, og ikke opfange hendes eventuelle gode intentioner:

"Det ikke at kunne være, altså hele tiden at skulle være på vagt, hele tiden og være sårbar, så man misforstå det, der bliver sagt ind i én, så det bliver lavet om inde i én. Så selv om en person måske siger noget helt neutralt, så kan det for den enkelte person blive oplevet som om, det er noget, som er rettet mod dem, så går de måske fuldstændig i skam eller noget andet."

⁵⁷ Røkenes, Odd Harald. Hanssen, Per-Halvard. "Bære eller Briste – kommunikasjon og relasjon I arbeid med mennesker". Fagbokforlaget. 2006. Side 11 og 12.

Teamlederen fra Jobcentret giver udtryk for, hvordan de forholder sig i samtalen med deres borgere:

”Vi sikrer os, at vi ansætter nogen der kan det ik? Så jeg ved ikke om samtaleteknikken på en senfølge med incest i forhold til, det er med noget PTSD, altså det er noget med at fornemme hvor er folks grænser, og hvad kan man spørge om, hvornår lader man være med at spørge, hvornår får de bare mulighed for at udtrykke sig, eller lade være med at udtrykke sig, det er den der fingerfornemmelse for tingene... Lytte, spørge til hvad, øh, hvor meget, øh, du behøver ikke at fortælle mig mere, end du har lyst til. Og så gøre det klart, at øh fordi det er tit, man måske også må sige til dem, at det du siger til mig, det bliver altså skrevet ned, så du må nok lade være med at sige mere, end hvad du har lyst til at læse om.”

På baggrund af denne udtalelse har vi følgende refleksioner. Hvis jobcentrets kommunikation er baseret på den enkelte medarbejders fingerfornemmelse, hvordan kan de så sikre kvaliteten i samtalen? Hun fremviser hermed, at de ikke umiddelbart benytter nogen teoretiske tilgange eller metoder i forhold til kommunikationen. Endvidere siger hun, at de gør borgeren opmærksom på, at vedkommende skal vide, at de skal passe på med, hvad de siger, for det bliver skrevet ned. Vi tænker, at det kan begrænse borgeren i at fortælle om sine senfølger, at de kan være barrieren for ordinært beskæftigelse. Samtidig tænker vi, at det kan være med til at skabe utryghed for borgeren.

Teamlederen anser samtidig, at kommunikationen i samtalen med skrøbelige borgere spiller en vigtig rolle, og at hvert et ord kan have betydning for borgeren.

”Men jeg tror altså, nu har I om det emne, men jeg tror uanset hvilke mennesker man har i vores stole, så er de skrøbelige, ikke sådan så man skal nurse og pakke dem ind i vat, men så har de et eller andet udgangspunkt, som er svært for dem, hvor ord kan være vigtige, fordi vi har magten.”

Vi tolker endvidere følgende citat af informanten fra målgruppen, at socialrådgiverne kan have behov for nogle konkrete redskaber at gøre brug af i samtalen, og at det ikke kun skal baseres på fingerfornemmelser.

”Der sad faktisk to voksne mennesker, og kiggede på mig, og der kunne jeg bare sådan se ud af sådan en tåge, jeg kan bare mærke de sidder der, og de ved slet ikke, hvad de skal gøre ved

mig, og jeg ved heller ikke, hvad jeg skal gøre. Jeg bliver fuldstændig lammet i mit ansigt, og min tinnitus sprang bare ud i fuldt flor, og jeg græd og de sad der, og kiggede på mig, og sagde; "vil du have kaffe? Vil du? .." Næh, jeg vil ingenting.. kan I ikke bare gå, lad mig være. Så der oplevede jeg igen faktisk to mennesker der sad, og ikke vidste, hvad de skulle gøre".

Det er vigtigt, at socialrådgiveren er i stand til at containe borgerens følelser, bl.a. igennem aktiv lytning, og på denne måde stille sig til rådighed. Det er vigtigt, at der skabes et trygt rum, hvor borgeren kan føle, at det er tilladt at give udtryk for sine følelser, og derved føle sig imødekommet. Socialrådgiveren må medvirke i borgerens følelsesudbrud for overhovedet at kunne optræde hjælpsomt⁵⁸. Aadland mener, at det umiddelbart vil være et naturligt instinkt at føle omsorg for mennesker, der er i deres følelsers vold. I mødet med en følelsesladet borger vil, omsorgsetikken være den mest nærliggende måde at møde borgeren etisk korrekt på.⁵⁹

Informanten kan blive usikker, når socialrådgiveren forholder sig stille og afventende. Dette bevirker, at vedkommende ligesom i barndommen, hvor det var vant til at tolke på forældrenes signaler og følelser, vil forsøge at tolke på socialrådgiverens. Socialrådgiveren kan skabe tryghed hos borgeren ved spørge ind til, hvordan borgeren har det i situationen, og forklare sin rolle ved at klarlægge sine kompetencer.⁶⁰

Socialrådgiverens viden om senfølger af incest (Elsebeth Johansen)

Under interviewet med en informant fra målgruppen gjorde nedenstående udtalelse stort indtryk på os. Vi mener, at det tydeligt fremgår, at der er behov for viden på området, så målgruppen ikke overses:

"Men jeg tror, der er rigtig mange danskere i befolkningen, som ikke ved, at vi faktisk har traumatiserede mennesker herhjemme, uden man behøves at have været i krig... Hvis jeg sagde højt et eller andet sted, at jeg var et traumatiseret menneske, så ville folk tænke, hvad er

⁵⁸ Hillgaard, Lis mfl. "Krise – handlemuligheder". Socialpædagogisk bibliotek. 2000. Side. 92.

⁵⁹ Aadland, Einar. "Etik dilemma og valg". Dansk psykologisk forlag. 2006. Side. 50 og s. 81.

⁶⁰ Se bilag. Side 58 og 59, punkt 3 og 8.

det for noget hun siger altså ... Er du blevet det af det? Og prøv at hør her, rent faktisk har jeg været børnesoldat i mit hjem i hele min barndom, i hele mit liv, i hele min opvækst. Hvad har du været? Ja, du kan sammenligne mig med at have været soldat i mit eget hjem, hvor jeg skulle have haft det rart og godt, men sådan, det gør man ikke, så der mangler noget, altså jeg synes jo, at vi får meget mere fokus på problematikken, men vi mangler så meget endnu... Men det er nemmere at forholde sig til end, som at se vi sidder, jeg ved ikke hvor mange tusinde mennesker, og er dybt traumatiserede ik', det er utroligt ik'?"

Det har været væsentligt for vores problemformulering at undersøge om socialrådgiverne i jobcentrene har viden om senfølger af incest. Vi har valgt først at uddrage nogle udtalelser fra målgruppen:

*"De anerkendte ikke vedvarende senfølger og de forstod ikke, at det ikke kun handlede om fortidens overgreb. Jeg prøvede at forklare dem, at fortiden havde vedvarende konsekvenser, så enhver ny belastning forværrede min tilstand og at selve sagsforløbet var én stor, vedvarende belastning. Men det var som om, de sammenlignede mine traumer med en brækket arm. Dermed negligerede de totalt senfølgerne af traumatisering, hvilket jeg følte dybt krænken-
de."⁶¹*

En informant fra målgruppen tilslutter sig Annes holdning, om den manglende viden:

"Jamen, jeg vil gerne have, at vi slet ikke kommer ud i den situation der. Jeg vil gerne have, at der sad nogle mennesker, som der vidste noget om det her, så man ikke får et menneske som mig og andre ud der, hvor det er fuldstændig unødvendigt, og det kræver så meget af mig, at komme tilbage igen, altså bare til en nogenlunde tilstand hvor det. Det er det, jeg gerne vil have".

Vi synes, at det fremgår af ovenstående citater, at de socialrådgivere, som målgruppen har været i kontakt med, mangler faglig viden, om senfølger af incest, samt metoder i kommunikationen. Den manglende viden afspejler sig i, at de forsøger at sammenligne senfølgerne med en fysisk lidelse. Vi tænker, at årsagen hertil kan være, at socialrådgiverne i afmagt griber fat i det, de i forvejen har forstand på og kender fremgangsmåden til. Målgruppen føler, at den

⁶¹ http://www.synlighedsdagen.dk/beretning_kommunen2.html

manglende viden gør, at de udsættes for psykiske belastninger. Vi finder det vigtigt, at der foreligger en viden på området, så borgeren ikke risikerer at blive retraumatiseret.

Yderlige har vi valgt at inddrage socialrådgiver psykoterapeut Jette Lyager, for at få et professionelt perspektiv på problematikken:

”Vores klienter oplever at forvaltningen har svært ved, at høre hvad de siger, der er rigtig rigtig mange socialrådgivere, der ikke ved noget om seksuelle overgreb, og det er selvfølgelig én af de meget meget vigtige ting, og det burde man. At mange bliver reaktiveret i følelsen af kontrol, hjælpeløshed, ryggen mod muren og nogle ”jeg ved bedre, hvad der er godt for dig, end hvad du selv gør”, så rigtig, rigtig, rigtig mange bliver reaktiveret i mødet med forvaltningen, rigtig mange.”

Hun mener med hendes mangeårige erfaring med målgruppen, at socialrådgiverne ikke har viden om seksuelle overgreb og senfølger heraf. Det kan medføre, at målgruppen bliver reaktiveret i deres følelser fra barndommen, idet at de på ny føler, at andre skal bestemme, hvad der er bedst for dem.

Vi har i vores interview med teamlederen spurgt ind til, hvilken viden de enkelte socialrådgivere i jobcentret har om senfølger af incest. Yderligere spurgte vi, om medarbejderne har taget kurser for at tilegne sig ekstra viden om emnet. Hendes svar hertil var:

”Øhh jamen alle er socialrådgiveruddannet her ... Og så vi har sådan et korps af mennesker vi kan trække på, når vi sådan bliver i tvivl... Øh nej, men jeg synes faktisk, at øh jeg er ret sikker på, at socialformidleruddannelsen er ret lig socialrådgiveruddannelsen, så der får man ret meget viden... Så det kan godt være, at der er nogle, der har taget kurser, altså det tror jeg, vi tager jo alle mulige kurser inden for psykiatri, hvor det er noget, der interesserer dem, men det er tilfældigt, det er ikke systematisk.”

Efterfølgende spurgte vi ind til, om hun føler, at medarbejderne på baggrund af det, er rustet nok til at kunne håndtere borgere med senfølger af incest. Hun svarede således:

”Hvis ikke man selv har viden, så kan man hente den.. øh ja”.

Vi tolker ved teamlederens udtalelser, at hvis man er socialrådgiveruddannet, så har man efter hendes mening kompetencerne til at kunne yde den rette hjælp og støtte til vores målgruppe.

Såfremt den enkelte medarbejder ikke føler sig rustet nok, så er det den enkeltes ansvar selv at hente viden gennem kurser. Vi mener, at dette skaber en hvis tilfældighed i hvilken viden medarbejderne har, og målgruppen kan derfor både risikere at møde såvel kvalificerede, som mindre kvalificerede medarbejdere.

Yderligere spurgte vi teamlederen, om de i jobcentret gør noget for at udvikle den enkelte medarbejder bl.a. kommunikativt:

”Jamen, det synes jeg faktisk de er, det er en glad leder de har, det kan i nok høre ik? He,he.. Jeg synes faktisk at øh, jamen altså, det er måske også fordi, jeg har ansat de fleste af dem efterhånden, jeg har jo været her ret længe... Men så går jeg ud fra at det kan man, altså det er ikke en bly genert viol vi ansætter hos os, det er bare ikke godt, der skal være noget, som man ikke kan lære sig til, man skal kunne træde i karakter som menneske og som person. Det er det job, der er her hos os øh, og det vil sige, at man skal kunne turde og være i et rum, hvor borgeren græder eller har det svært, eller ikke vil tale, eller skælder dig ud... Hmm altså, der er et vist fundament kan man sige, og resten det er erfaring”.

Det er teamlederens opfattelse, at socialrådgiverne med deres uddannelse har et vist fundament til at kunne håndtere målgruppen, og resten kommer med erfaring. Vi synes ikke, at hun giver udtryk for, at de benytter nogle særlige teorier eller metoder i arbejdet, men til gengæld lægger hun vægt på, at det er erfaringsbaseret viden. Hun baserer medarbejdernes kompetencer ud fra deres personlige egenskaber f.eks. skal man ikke være nogen bly viol, hvis man skal ansættes i hendes team. Hendes medarbejdere skal turde være i et rum, hvor borgeren græder. Vi har som tidligere nævnt erfaret, at målgruppen har været i situationer med socialrådgivere, som ikke kunne rumme deres følelser. Vi er opmærksomme på, at vores målgruppe muligvis ikke har været i kontakt med hendes teams socialrådgivere, men det forekommer, at nogle socialrådgivere ikke er rustet til at kunne magte dette.

Vi spurgte teamlederen, om hun havde begreb om, hvor stor målgruppen er, og om de i jobcentret har nogen politik på området, hertil svarede hun:

”Den er nok større, end vi ved, det tror jeg...Nej...Vi har ungeindsats, og vi har nogle andre overordnede politikker, men ikke på diagnoser.”

Vi forstår denne udtalelse som, at hun anerkender, at målgruppen er større end de umiddelbart medregner i jobcentret, og af det til trods, har de ikke nogen politik hertil.

Socialrådgiverens perspektiv (Louise Særmark Munk)

Vi ønsker, at få inddraget socialrådgiverens perspektiv for at få belyst problemformuleringen fra socialrådgiverens synsvinkel. Vi har i interviewet med teamlederen spurgt, hvordan hun tænker det må være for socialrådgiveren, at skulle gennemføre en samtale med en borger, der har det psykisk svært:

”Jamen, jeg tror i virkeligheden først og fremmest, he,he, håber jeg, at man bliver påvirket af det, at det gør indtryk øh, at man måske også bliver nervøs i situationen, og tænker, hvad gør jeg, forhøvede jeg aner ikke. At man så bliver i den, og siger pænt farvel, og så må man spørge baglandet, hvad fanden gør jeg så næste gang, eller hvordan vender jeg tilbage? Skal jeg ringe til ham? Så jeg tror at øh, jeg håber i hvert fald, at det giver indtryk på en, fordi det tænker jeg, ja og det er ok, det er ok at blive nervøs, eller bange eller føle sig utilstrækkelig alt det der, alt det der kan være fordi, vi er mennesker alle sammen”.

Vi mener ud fra ovenstående citat, at teamlederen giver udtryk for, at det er i orden, at socialrådgiveren ikke udelukkende agerer professionelt overfor en borger i en svær samtale, og at man bliver personligt påvirket. Hun siger, at vi er alle mennesker, og at det er acceptabelt, at dette giver sig til kende i samtalen. Samtidig tolker vi hendes udtalelse, som om hun har en forventning om, at der er socialrådgivere, som er utilstrækkelige, og som dermed mangler viden og kompetencer i forhold til målgruppen. Hun mener, at det er nødvendigt, at socialrådgiveren afslutter mødet bedst muligt, og efterfølgende kan sparre med kollegaer, og i samråd med dem komme frem til, hvordan næste møde skal foretages.

Jette Lyager anerkender, at socialrådgiveren sidder i en svær situation, og at der derved kan opstå vanskeligheder i samtalen med en borger fra målgruppen:

”Jeg tror, det kan være rigtig svært... Man vil jo ofte gå i møde med voldsomme følelser, så man kommer til at trikke noget, for det virker overvældende på en, der er rigtig mange, som har været udsat for overgreb som øh.. Altså der kan være et meget voldsomt kræftfelt omkring en person”.

En informant fra målgruppen tilslutter sig dette:

”Jamen, jeg tror såmænd, at der var forståelse, jamen det tror jeg, men det er jo forståelse, som jeg ikke synes strakte så langt, fordi der manglede en faglighed, om det jeg kom med, der havde invalideret mig. Altså det er jo meget nemt at forstå, når man har været fysisk syg, så jo jo noget forståelse, men alligevel synes jeg, at der mangler en hel del”.

Informanten tilkendegiver, at socialrådgiverne udviser en forståelse for hendes situation, og de psykiske problemer hun lider af. Til trods for socialrådgiverens velmenende hensigter, føler hun ikke, at de er tilstrækkelige for, at hun kan få den nødvendige hjælp. Vi tænker, der kan opstå et dilemma for socialrådgiveren, idet hun har en dobbeltfunktion som myndighedsudøver og hjælper. Socialrådgiveren er underlagt nogle organisatoriske og lovgivningsmæssige rammer. Hun skal både efterleve borgerens krav og behov, samt kommunens krav og overholde de lovgivningsmæssige krav. Vi tænker Endvidere, at hun formentlig også kan blive påvirket af borgerens oplevelser og nuværende livssituation, og dermed føle et personligt ønske om at hjælpe. Derved tænker vi, at der for socialrådgiveren kan opstå et krydspres mellem det, at hun skal være systemorienteret og klientorienteret.⁶² Vi mener, at socialrådgiveren i mødet med målgruppen kan stå i et etisk dilemma mellem hendes egne personlige ønsker om at hjælpe og tilgodese borgerens behov, og samtidig at skulle handle ud fra de lovgivningsmæssige rammer, hun er underlagt. Dermed kan der for socialrådgiveren opstå en personlig konflikt mellem dyds- og omsorgsetikken mod pligtetikken.⁶³

Der er modstridende lovmæssige krav til socialrådgiveren, idet hun både skal handle ud fra borgerens ret til integritet og selvbestemmelse, samt overholde nogle proceduremæssige lovkrav, der er med til kontrollere borgerens adfærd i form af økonomiske sanktioner, hvor målet er selvforsørgelse. Ovennævnte kan være med til, at der kan opstå vanskeligheder i relationen mellem socialrådgiveren og borgeren⁶⁴. Der vil altid være et ulige magtforhold mellem Socialrådgiveren og borgeren, da socialrådgiveren har en kontrolfunktion over borgeren.⁶⁵

⁶² Larsen, Øjvind. ”Forvaltning, etik og demokrati”. Hans Reitzels forlag. 1996. Side 80 – 82.

⁶³ Aadland, Einar. ”Etik – dilemma og valg”. Dansk psykologisk forlag. 2007. Side 72.

⁶⁴ Eskelinen, Leena. Kock, Anna. ”Samspillet mellem den enkelte borger og socialforvaltningen”. AKF forlaget. 2001. Side 44.

⁶⁵ Ibid. Side 22.

Konklusion

I Danmark er der et stort fokus på de udsendte soldater i medierne, og de traumatiske oplevelser de pådrages i krig, samt deres efterfølgende behov for hjælp. Vi undlader at medtænke, hvorledes man kan blive traumatiseret af incest i barndommen. Vores informant fra målgruppen mener, at de ligeledes har været i krig, som ”børnesoldater” i deres barndomshjem. Vi overser, at der i Danmark er en stor gruppe mennesker, som er dybt traumatiseret, og har behov for hjælp og anerkendelse af senfølger af incest. Vi skal være opmærksomme på, at ”børnesoldaterne” bliver voksne, og ligesom vores udsendte soldater har behov for hjælp. På nuværende tidspunkt kan man blive visiteret til 12 timers gratis psykologhjælp, samt terapiforløb over sygesikringen, hvis man har været udsat for seksuelt overgreb som barn.⁶⁶

Med udgangspunkt i vores analyse vurderer vi, at voksne der lider af senfølger af incest kan blive retraumatiseret og krænket i mødet med en socialrådgiver. Den voksne bliver pådraget et traume i barndommen af overgrebene og kan genopleve traumet helt eller delvist, hvis de bliver reaktiveret i lignende følelser.

Vi har erfaret, at hvis et barn, som udsættes for incest, ikke får bearbejdet traumet udvikler det nogle psykiske senfølger for den voksne. De kan bl.a. bestå i PTSD og relationelle tilknytningsvanskeligheder. Barnet gør brug af en psykisk forsvarsmekanisme kaldet dissociering, for at beskytte jæg’et mod belastninger, hvor det formår at fraspalte ubærlige følelser, mens overgrebet står på. Den voksne kan ligeledes dissociere i mødet med socialrådgiveren. Vi vurderer, at det er af afgørende betydning for målgruppen, at socialrådgiveren tilegner sig nogle kommunikative færdigheder, og bliver gjort opmærksom på konsekvenserne af deres handlinger i mødet med målgruppen.

Vi har erfaret ud fra vores indsamlede empiri, at der efterspørges nogle konkrete tiltag i det sociale arbejde med målgruppen. Informanterne fra målgruppen, samt Jette Lyager, har givet udtryk for, at der overordnet mangler en viden om senfølger af incest. De mener, at dette gør sig gældende generelt i den danske befolkning, politisk og i de enkelte forvaltninger, herunder socialrådgiverne i jobcentrene samt på socialrådgiveruddannelserne.

⁶⁶

[http://www.sdu.dk/Om_SDU/Institutter_centre/Institut_psykologi/Forskning/Forskningsenheder/Videnscenter_f or_Psykotraumatologi/Nyheder/Sexmisbrugte+mangler+hjaelp](http://www.sdu.dk/Om_SDU/Institutter_centre/Institut_psykologi/Forskning/Forskningsenheder/Videnscenter_f_or_Psykotraumatologi/Nyheder/Sexmisbrugte+mangler+hjaelp)

Social indsats

Vi har udarbejdet en Indsats, som har til formål at reducere risikoen for, at voksne, der lider af senfølger af incest, bliver krænket og retraumatiseret i mødet med en socialrådgiver i jobcentret. Vores indsats gør sig gældende på makroniveau og mikroniveau, da vi mener, at målgruppens problemstilling med socialrådgiveren ikke udelukkende kan afhjælpes på et enkeltniveau. For at lave en indsats, som efterlever målgruppens behov, om mere kvalificeret viden hos socialrådgiverne, om voksne, der lider af senfølger af incest, mener vi, at dette bedst kan imødekommes på meso- og/makroniveau. Begrundelsen for en indsats på mikroniveau er, at sagsbehandlingen af en socialrådgiver som udgangspunkt altid vil være individuel, og problemformuleringen omhandler dette møde.

Vi har valgt, at tage udgangspunkt i Frederiksberg kommune, fordi det først og fremmest er i denne kommune, at vi har indsamlet vores primære empiri. Her har vi været i kontakt med Støttecentret mod incest i Danmark, hvor vi har interviewet Jette Lyager, samt informanter fra målgruppen, som benytter centret. Endvidere har vi interviewet en teamleder i jobcentret i Frederiksberg kommune. Det falder os derfor naturligt, at tage afsæt i Frederiksberg kommune, og vi forestiller os, at effekten af indsatsen skal måles løbende gennem evalueringer, hvilket vi vil redegøre for senere. Projektet har endvidere til formål at være til inspiration for landets øvrige kommuner.

Indsats på mikroniveau

Vi har forsøgt, at skabe en indsats på mikroniveau, som skal være med til at sikre målgruppens integritet, og efterleve deres behov i mødet med socialrådgiveren. Den indsats, som vi har valgt at iværksætte på mikroniveau vedrører, at målgruppen skal kunne få stillet en bisidder til rådighed. Jævnfør § 8 i forvaltningsloven kan den, der er part i en sag, lade sig bistå af andre.⁶⁷ Vi tænker, at en voksen, der lider af senfølger af incest, skal få et tilbud fra socialrådgiveren, om at vedkommende kan lade sig bistå af en kompetent fagperson. Vi forestiller os,

⁶⁷ <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=105127#Kap1>

at denne fagperson skal være en bisidder, som er tilknyttet Støttecenter mod Incest i Danmark på Frederiksberg. Begrundelsen herfor er, at de på støttecentret har en kvalificeret viden og erfaring i arbejdet med målgruppen. De ved, hvad målgruppen har været udsat for i barndommen, og hvilke konsekvenser, det har fået i deres voksenliv, særligt i forhold til at indgå i kontakt med socialrådgiveren. Vi tænker, at fagpersonens tilstedeværelse er med til at sikre, at der bliver talt for deres sag, og kan være medvirkende til, at socialrådgiveren får en forståelse for, hvordan senfølgerne påvirker deres livskvalitet, og er en barriere for at opretholde ordinær beskæftigelse. Formålet med den individorienterede indsats er, at undgå, at målgruppen bliver retraumatiseret og krænket i mødet med socialrådgiveren på jobcentret.

Vi ønsker, at indsatsen skal implementeres i Frederiksberg kommunes jobcenter i alle teams, da socialrådgiverne kan risikere at møde en voksen, som lider af senfølger af incest, der søger om hjælp på forskellig vis. For eksempel på sygedagpengeområdet, ønsket om fleksjob, revalidering mm. Vi finder det nødvendigt, at indsatsen skal indgå i alle teams, for at helgradere os mod, at ingen overses. Når en socialrådgiver har sag om en borger, der har været udsat for incest i barndommen, så skal hun oplyse borgeren om muligheden for, at vedkommende kan lade sig bistå af en fagperson fra Støttecenter mod Incest. Vi tænker, at hun helt konkret kan sige; ”jeg kan forstå, at du har været udsat for incest i din barndom. Jeg tænker, at det må have været frygteligt for dig. For at jeg kan sikre mig, at du får rette hjælp, som på bedst mulig vis kan efterleve dine behov, så vil jeg oplyse dig om, at du har mulighed for, at få en bisidder til hjælp i sagsforløbet”. Vi tænker, at hvis hun anvender denne kommunikative tilgang, så er det med til, at socialrådgiveren udviser en forståelse for borgerens overgreb, og anerkendelse af eventuelle følger heraf. Såfremt borgeren gerne vil lade sig bistå, skal socialrådgiveren først og fremmest få et skriftligt samtykke. Dernæst tage kontakt til Støttecentret, og videregive kontaktoplysninger på borgeren. Herefter skal der foregå et samarbejde mellem bisidderen og borgeren.

Efter projektets udformning har vi fået tilegnet os en ny, og mere kvalificeret viden, om målgruppens problematik i mødet med socialrådgiveren. På baggrund af det har vi udarbejdet ovenstående indsats, som yderligere understøttes af informanterne fra målgruppen, samt Jette Lyager.

Begrundelse for kortsigtede og langsigtede mål

Vi forestiller os, at indsatsen på kort sigt har den effekt, at målgruppens behov anerkendes og belyses. Bisidderen kender til målgruppens behov, og vil forsørge at efterleve det, samt at gøre socialrådgiveren indforstået, og opmærksom på behovene. Dermed vil målgruppen føle, at behovene bliver imødekommet. På langt sigt kan det være med til at sikre, at socialrådgiveren foretager foranstaltninger, som tilgodeser målgruppen ressourcer. Endvidere vil bisidderens tilstedeværelse og indflydelse på sagsforløbet gøre, at risikoen for retraumatisering og krænkelser reduceres.

Indsats på meso- og makroniveau

Vi har valgt, at lave to indsats på meso- og makroniveau, som begge skal imødekomme behovet fra målgruppen om, at socialrådgiverne i jobcentrene for tilegnet sig viden om voksne, der lider af senfølger af incest. Vi forestiller os, at den første indsats skal henvende sig mod socialrådgiverne på Frederiksberg jobcenter, hvor de skal deltage i et obligatorisk kursus, som skal være med til at give dem specialviden. Hermed forestiller vi os en undervisning i senfølger af incest, og hvilken indflydelse senfølgerne har på den voksnes hverdag, også arbejdsrelateret. Herudover skal de tilegnes nogle kommunikative metoder, som de skal gøre brug af i samtalen med målgruppen.

Kurset udbydes af Støttecenter mod incest i Danmark, da de sidder inde med en kvalificeret faggruppe bestående af: Psykologer, psykoterapeuter, socialrådgivere samt frivillige. Vi forestiller os, at det også skal være støttecentret, som underviser socialrådgiverne. Kurset skal foregå over 2 arbejdsdage, og skal udbydes over 4 gange. Dermed sikrer vi os, at alle socialrådgivere har mulighed for at kunne deltage. Undervisningen skal bestå af:

- Generel viden om senfølger af incest i voksenlivet.
- Hvorledes de kan blive retraumatiseret og krænket i mødet med en socialrådgiver.
- Viden om anvendelse af kommunikative metoder over for målgruppen.
- Håndtering af borgerens følelsesudbrud f.eks. gråd.
- Afslutningsvist skal socialrådgiverne, på baggrund af den foregående undervisning, selv deltage aktivt i overvejelser omkring arbejdsmæssige ressourcer og barrierer i forhold til senfølgerne. Hvilket bl.a. har til formål, at medtænke foranstaltningmæssige muligheder for målgruppen.

Efter at socialrådgiverne har gennemført kurset er det vores forhåbning, at det har medført en opkvalificering af socialrådgiverne. Endvidere mener vi, at det er vigtigt, at socialrådgiverne fremover inddrager nye erfaringer med målgruppen i supervision, samt ved faglig sparring med kollegaer.

Vi mener, at der er et behov for en indsats i forhold til socialrådgiveruddannelse på Metropol, socialrådgiveruddannelserne på Frederiksberg. Vi har erfaret ud fra interviewet med teamlederen, at jobcentret har en tro på, at man som socialrådgiver gennem sin uddannelse har en kompetent viden om voksne, der lider af senfølger, herunder kommunikative færdigheder. Vi er gennem vores uddannelse ikke blevet introduceret for voksne, der lider af senfølger af incest, og hvilke kommunikative hensyn man skal medtænke. Derfor finder vi det relevant, at foretage en indsats for de kommende socialrådgivere, som fremadrettet er med til at sikre, at målgruppens problematik afhjælpes.

Vi forestiller os i første omgang, at undervisning om voksne, der lider af senfølger af incest, skal indgå i pensum under den obligatoriske temauge, ”tab og traume”. Vi finder det relevant, at det skal indgå i undervisningen under dét tema, da de er blevet udsat for et traume i barndommen. De studerende skal undervises i følgende:

- Voksne, som lider af senfølger af incest, er blevet udsat for et traume i barndommen.
- Hvilke senfølger den voksne, på baggrund af overgrebene, kan lide af.
- Hvilken indvirkning senfølgerne har på den voksne i forhold til at indgå i relationer med andre, herunder socialrådgiveren.
- Hvilken indflydelse senfølgerne har i forhold til uddannelse og arbejde.
- Kommunikative metoder i arbejdet med voksne, der lider af senfølger af incest.
- Retraumatisering
- Håndtering af borgerens følelsesudbrud f.eks. gråd.

Dernæst skal voksne, der lider af senfølger af incest, indgå som tema i en årlig studiekreds. De studerende kan, efter egen interesse, vælge at deltage i studiekredsen for at opnå yderligere viden om målgruppen. Studiekredsen skal afholdes af Jette Lyager, og / eller med andre fra støttecentret, og hun vil stå for programmet. Det skal bl.a. indeholde en udvidet undervisning af ovennævnte, samt oplæg fra målgruppen, om hvordan, de har oplevet deres barndom, og hvordan det har påvirket deres voksenliv, samt i mødet med en socialrådgiver.

Begrundelse for kortsigtede og langsigtede mål

På kort sigt har indsatserne på meso- og makroniveau den virkning, at socialrådgiverne samt de socialrådgiverstuderende, gennem undervisningen får tilegnet en kvalificeret viden om målgruppen, samt målgruppens problematik. På mellemlang sigt vil de socialrådgiverstuderende, når de bliver færdiguddannet og får et arbejde, formentlig være i stand til at yde en mere kvalificeret rådgivning og vejledning til målgruppen. Socialrådgiverne på Frederiksberg jobcenter vil, efter deltagelse på kurset, være opkvalificeret til at tilpasse sagsbehandlingen, herunder kommunikationen, efter målgruppens behov. På lang sigt er indsatserne med til at forebygge, at voksne, der lider af senfølger af incest, ikke bliver retraumatiseret og krænket i mødet med socialrådgiveren i jobcentret. Begrundelsen herfor er, at socialrådgiverne på kurset har fået nogle kommunikative metoder til brug i samtalen, samt en forståelse for målgruppens barrierer og ressourcer med henblik på en handleplan, som er tilegnet disse. Dermed vil det være medvirkende til at øge målgruppens livskvalitet. Vi forstiller at indsatserne på lang sigt kan medføre, at Frederiksberg kommune indfører en politik for målgruppen.

Etiske dilemmaer ved indsatsen

Vi har gjort os nogle refleksioner, i forhold til vores indsats på mikroniveau, vedrørende bisidderen. Vi tænker, at det forekomme, at bisidderen skal varetage to roller i forhold til borgeren, som bisidder, og som terapeutisk behandler. Dermed mener vi, at borgeren samtidig med, at hun får behandlet hendes sag på Frederiksberg jobcenter, kan være i behandling på Støttecenter mod Incest, som ligeledes er placeret i Frederiksberg kommune. Dette kan være problematisk for såvel bisidder, som for borger. For borgerens vedkommende kan der være nogle forskellige forventninger til rollerne som bisidder og behandler. Borgeren har måske ikke et ønske om, at private informationer bliver videregivet til socialrådgiveren samt, at vedkommende, som bistår hende, har kendskab til disse. Det vil derfor kræve, at borgeren gennemgår med bisidderen, hvad hun ønsker der skal, og ikke skal oplyses. Dermed vil der skulle foretages en forventningsafstemning parterne imellem. Såfremt socialrådgiveren træffer en afgørelse, som ikke stemmer overens med borgerens ønsker, tænker vi at, der desuden kan være risiko for, at borgeren i afmagt pådrager bisidderen uberettiget skyld for dette. Vi tænker endvidere, at der kan opstå et dilemma ved, at bisidderen har to roller, som begge er tavshedsbelagte. Det vil gøre det vanskeligt for vedkommende at skelne mellem, hvilke oplysninger borgeren har oplyst i hvilken situation, og bisidder skal dermed være opmærksom på, hvilke oplys-

ninger, der skal undlades i mødet med socialrådgiveren. På baggrund af det kan det medføre, at borgeren siger nej til tilbuddet til trods for, at hun stadig har behov for en bisidder. Grundet disse overvejelser har vi konkluderet, at det vil være mest formålstjenligt, at den bisidder som den voksne, der lider af senfølger af incest, for tilkendt skal være en person, som vedkommende ikke er i behandling hos.

I forhold til undervisningen af de socialrådgiverstuderende tænker vi, at der kan være risiko for, at de delvist kan glemme, hvad de har lært om målgruppen, og de kommunikative redskaber, de har fået. Vi tænker, at dette kan være muligt, idet de under uddannelsen får undervisning i alle former for socialt arbejde, og herunder mange forskellige målgrupper. Yderligere kan der være risiko for, at de til trods for kvalificeret teoretisk viden, kan have vanskeligheder ved at få omsat den i praksis. De nyuddannede socialrådgivere vil være uerfarne i den praktiske udøvelse af socialt arbejde.

Evaluering

I forhold til indsatsen på mikroniveau skal der udarbejdes et spørgeskema som evalueringsmetode. Vi tænker, at målgruppen skal besvare spørgeskemaet anonymt efter deres sagsforløb er afsluttet. De spørgsmål, der skal indgå i spørgeskemaet, skal bl.a. omhandle; om de har fået tildelt en bisidder, hvorfor de har valgt, eller fravalgt dette. Hvad de synes om bisidderens funktion, og om det har haft en afhjælpende effekt i deres sagsforløb. Endvidere skal der evalueres med støttecentret.

Derudover ønsker vi, at evaluere på indsatserne på meso- og makroniveau, hvilket ligeledes skal gøres i form af spørgeskemaer. Evalueringen har til formål, at måle effekten af socialrådgivernes opkvalificering i forhold til målgruppen. De spørgsmål, der skal indgå i spørgeskemaerne, skal bl.a. omhandle; om socialrådgiveren har fået en større viden om målgruppen, hvordan de anvender denne viden i praksis, og om de føler det har hjulpet dem i mødet med målgruppen. Spørgeskemaet skal udformes som et afkrydsningsskema, hvor 1 er meget enig, og 3 er meget uenig.

I forhold til undervisningen, om målgruppen på Den Sociale Højskole, skal den evalueres i sammenhæng med den eksisterende evaluering, som skolen løbende foretager. Studiekredsen skal på samme måde evalueres efter afslutning, som der i forvejen evalueres efter studiekredsernes afslutning.

Vi vurderer, at vores sociale indsats har en relevant sammenhæng med vores problemformulering, da vi, gennem udarbejdelsen af analysen, har fået kendskab til nogle problemstillinger, der knytter sig til målgruppen, og som vi ikke finder, der er tilstrækkelig opmærksomhed på.

Vi har ikke valgt, at lave en national indsats for målgruppen. Det er vores hensigt, at indsatsen som udgangspunkt skal implementeres i Frederiksberg kommune. Der skal herefter evalueres, i forhold til succeskriterierne i forandringsteorien, i form af ovennævnte spørgeskemaer. Det vores ønske, hvis evalueringerne udviser succesfulde resultater, at udbrede indsatserne til alle landets kommuner, samt på De Sociale Højskoler.

Gennem udarbejdelsen af projektet er vi ikke blevet gjort bekendt med, at der i landets enkelte kommuner eksisterer en politik på området. Dette gør sig også gældende for Frederiksberg kommune. Vi har et ønske om, at vores respektive indsatser, vil være med til at synliggøre målgruppens problematikker, såvel blandt den danske befolkning, som blandt politikere. Dermed har vi en forhåbning om, at senfølger af incest, vil blive anerkendt lovgivningsmæssigt og aftabuiseres samfundsmæssigt.

Forandringsteori

<i>Aktiviteter</i>	<i>Resultater</i>	<i>Virkning mellemlangt sigt</i>	<i>Virkning lang sigt</i>
<u>Bisidder</u> Fra støttecentre i Københavns området	<u>Målgruppens behov belyses og anerkendes</u>	<u>De rette foranstaltninger bliver iværksat</u>	<u>Målgruppen føler sig ikke retraumatiseret og krænket</u>

<p><u>Viden til socialrådgiverstuderende</u></p> <p>Viden om voksne, der lider af senfølger af incest, samt kommunikative metoder, skal indgå i pensum på Den Sociale Højskole. Herudover en årlig studiekreds.</p>	<p><u>De studerende får tilegnet sig en viden om målgruppen</u></p> <p><u>Målgruppen bliver synliggjort for de studerende</u></p>	<p><u>Færdiguddannet socialrådgivere</u></p> <p>Vil være kvalificeret til at kunne rådgive og vejlede målgruppen</p>	<p><u>Forebyggelse</u></p> <p>Af retraumatisering og krænkelser</p> <p><u>Øget livskvalitet</u></p>
<p><u>Kursus til socialrådgivere i jobcentret</u></p> <p>Støttecenter mod incest afholder kursus omhandlende målgruppen, samt kommunikative metoder</p>	<p><u>Socialrådgiverne får tilegnet sig viden om målgruppen</u></p>	<p><u>Målgruppen bliver synlig i jobcentrene</u></p> <p><u>Socialrådgiverne opkvalificeres</u></p> <p>Sagsbehandlingen, herunder kommunikationen, tilpasses målgruppen</p>	<p><u>Kommunen indfører en politik for målgruppen.</u> Der iværksættes foranstaltninger, som tilgodeser målgruppens individuelle behov</p>

Litteraturliste

Bøger

Aadland, Einar. "Etik dilemma og valg". Dansk psykologisk forlag. 2006.

Broberg, Anders m.fl. "Tilknytning i praksis". Hans Reitzels forlag. 2010.

Cullberg, Johan. "Dynamisk Psykiatri". Hans Reitzels forlag. 2006.

Eskelinen, Leena. Kock, Anna. "Samspillet mellem den enkelte borger og socialforvaltningen". AKF forlaget. 2001.

Hillgaard, Lis mfl. "Krise – handlemuligheder". Socialpædagogisk bibliotek. 2000.

Jacobsen, Bo m. fl.: "Videnskabsteori" 2. Udg. Gyldendal. 2006.

Jerlang, Esben. "Psykologiske tænkere, et tekstudvalg." Hans Reitzels forlag. 2007.

Jørgensen, Lars Sander. "Incest". Alinea. 2002

Killén, Kari. "Barndommen varer i generationer". Hans Reitzels forlag. 2001

Killén, Kari. "Omsorgssvigt er alles ansvar". Hans Reitzels forlag. 2006.

Kvale, Steinar. Brinkmann, Svend. "Interview, introduktion til et håndværk". Hans Reitzels forlag. 2009

Larsen, Kristian. "Senfølger af overgreb". VFC Socialt Udsatte. 2006

Larsen, Øjvind. "Forvaltning, etik og demokrati". Hans Reitzels forlag. 1996.

Lyager, Jette og Lone. "At bestige bjerge". VFC Socialt Udsatte. 2005.

Posborg, Rikke m.fl. "Socialrådgivning og Socialt arbejde". Hans Reitzels Forlag. 2009.

Røkenes, Odd Harald. Hanssen, Per-Halvard. "Bære eller Briste – kommunikasjon og relasjon I arbeid med mennesker". Fagbokforlaget. 2006.

Sørensen, Lars J. "Smertegrænsen". Dansk Psykologisk forlag. 2005.

Kilder fra internettet

www.si-folkesundhed.dk

www.synlighedsdagen.dk

www.incest.dk

www.retsinformation.dk

www.pykologiensveje.dk

www.sdu.dk